

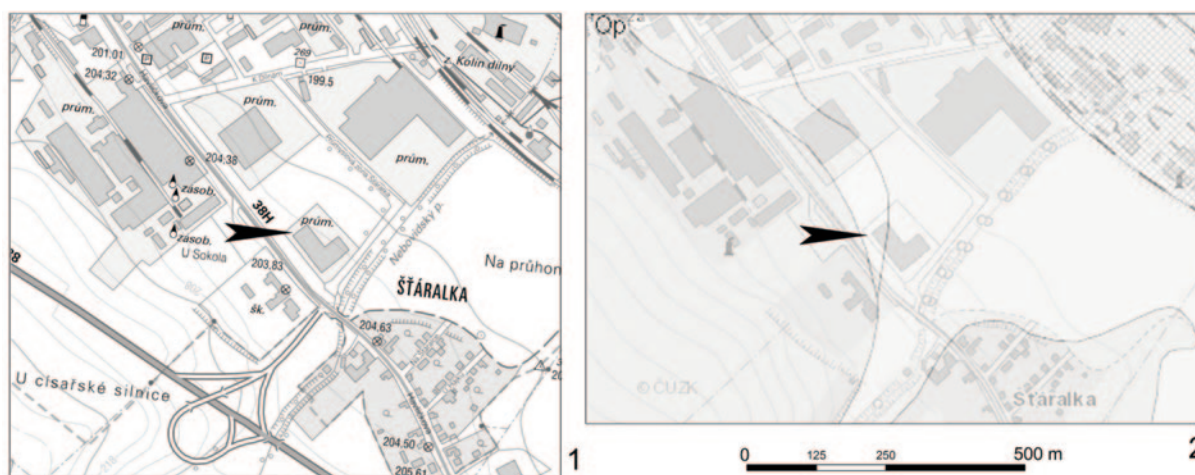
Pohřebiště staršího, baalberského stupně kultury nálevkovitých pohárů a hrob kultury se šňůrovou keramikou z Kolína-Štáralky

Miloš Vávra – Milan Zápotocký

1. POLOHA, OKOLNOSTI A PRŮBĚH VÝZKUMU

Ve dnech 29. 5. – 30. 6. 2008 proběhl záchranný výzkum ÚAPPSC¹ na ploše výstavby Inženýrského centra a výrobní haly firmy MANAG, a. s., v prostoru nově vymezené průmyslové zóny Štáralka I, na západním okraji stejnojmenné kolínské místní části. Kromě pozůstatků osídlení z období neolitu a starší doby bronzové se zde podařilo odkrýt též torzo kostrového pohřebiště, hlásící se nečetnými a navíc silně destruovanými přídatky převážně do staršího, baalberského stupně kultury nálevkovitých pohárů.

Staveniště jmenované firmy se nachází při severovýchodní straně silnice na Čáslav, v severním nároží ulic Havlíčkovy a Průmyslové (obr. 1:1). Zkoumaná plocha leží na mírném sprašovém svahu při levém břehu Nebovidského potoka, v úrovni 202–203 m n. m.² Samotná lokalita je součástí polykulturního sídelního areálu situovaného při okraji labské terasy podél obou břehů Nebovidského potoka krátce před jeho ústím do Labe. Jihovýchodně od sledované plochy bylo na pravém břehu potoka zjištěno koncem 30. let 20. stol. latéské pohřebiště (JV okraj zástavby Štáralky, vinařství a dům p. Sovy čp.

Obr. 1. Kolín-Štáralka. Hala firmy MANAG, poloha na mapě 1 : 10 000 (1) a na geologické mapě 1 : 25 000 (2).
Nahoře: poloha lokality na mapě Čech

¹ Zkratky. InSTITUTE: ÚAPPSC – Ústav archeologické památkové péče středních Čech; ARÚ – Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i. – Popis hrobů a plány obr. 5–10: KH – kostrový hrob; obj. – objekt; seg. – segment; N – nález, číslo přídatku; ke – keramika; ko – kost; ko-zv – kost zvířecí; mz – mazanice; u – uhlíky. – Popis keramiky: zl. – zlomek; p. – povrch; mat. – materiál; o-dm, d-dm – průměr okraje, dna.

² Okolí bodu ZM 10: 13-32-09, střed plochy, 280 mm Z s. č., 320 mm J s. č.; S-JTSK = Y/X okolí bodu 686458/1059295.

Obr. 2. Kolín-Štářalka. Hala firmy MANAG, plocha staveniště a výzkumu v r. 2008

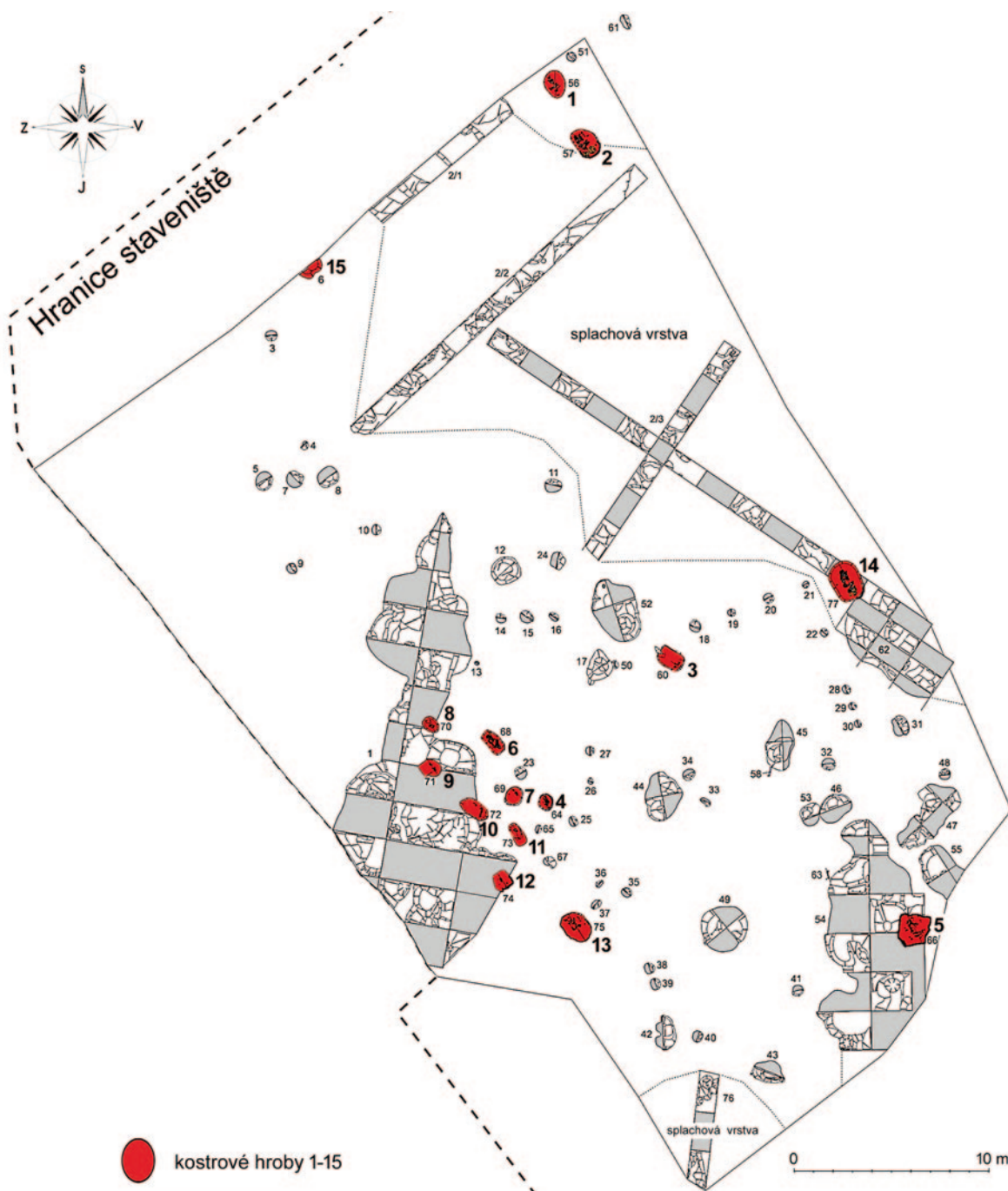
Obr. 3. Kolín-Štářalka. Výzkum na staveništi haly firmy MANAG v r. 2008, pohled od SV (1) a od JV (2)

a kostrový hrob), poté jsme ještě dokumentovali profily v retenční nádrži (sonda 1, objekty A–H). Terénní část akce uskutečnili pracovníci firmy Osina, technici E. Urbánek a M. Vašíňová. Geodetické práce provedl M. Kotek, většinu hrobů kreslili a dokumentovali autor nálezové zprávy M. Vávra společně s D. Šťastným (Vávra 2008).

Skrývka nadloží se prováděla za přítomnosti archeologů ÚAPPSC v JZ části staveniště až na světlé podloží do hl. 30/50 cm. Tmavší hnědá hlinitá ornice zde byla silná 30 cm. Přednostně jsme se zaměřili na odkrytou JZ část haly, kde se pod ornici na povrchu okrové sprašové hlíny rýsovaly jednotlivé objekty i mělce uložené lidské pohřby, poškozené orbou i skrývkou (obr. 3). Na JV okraji zkoumané plochy byly poměry odlišné. Geologický posudek zhotovený pro stavebníka předpokládal nárůst svrchních šedohnědých hlinitých splachů kryjících vrstvu podložní spraše jak na JV, k nedalekému Nebovidskému potoku, tak k SV, směrem k Labi a k okraji terasy (obr. 1:2). Tímto směrem jsme však splachové vrstvy na staveništi vůbec nezaznamenali a na profilech retenční nádrže zřetelně vystupovaly těsně pod ornici další neolitické objekty, jejichž půdorys se nám už nepodařilo sledovat. Výzkum plochy, kde sprašové podloží kryla ona světlejší našedlá hlinitá vrstva splachů, jež navíc směrem k potoku, v prostoru

43). V r. 2003 na ppč. 1751/3 severně od staveniště – a tedy již v prostoru labské nivy (srv. obr. 1:2) – zachytili pracovníci kolínského Regionálního muzea při pokládání kanalizace pod hlinitými splachy v hloubce 3 m, v úrovni svrchního nivního stupně, kulturní vrstvu s vypíchanou keramikou a s nálezy z mladší doby bronzové (areál Mi-King Czech: *Tvrdlík* 2007). V r. 2008, současně s naší akcí, probíhal jižně odtud velkoplošný záchranný výzkum ARÚ na trase silničního obchvatu Kolína (plocha VIII s nálezy z neolitu, eneolitu, doby bronzové, halštatské, laténské a římské: *Šumberová a kol.* 2012, 19, obr. 3, 7; *Dufek* 2014) a rok předtím výzkum v areálu firmy KOPOS (*Šumberová* 2010; *Velímský – Brzobohatá* 2008, zde starší literatura k pravěku Štářalky).

Záchranná akce na staveništi podniku MANAG se po dohodě s investorem uskutečnila jen na nejvyšší partii mírně svažité plochy, kterou bylo nutné v rámci staveniště snižovat, což byl prostor SZ části haly a přilehlé cesty (obr. 2). V první etapě výzkumu jsme se proto zaměřili na odkryv ohroženého úseku v prostoru haly; jinde byl terén postupně zvyšován a hutněn, tam tedy zůstaly případné sídelní struktury zachovány. Výzkum se proto omezil jen na plochu 1519 m², což je zhruba jedna třetina rozlohy výrobní haly a jedna pětina celého areálu založeného na bývalém poli ppč. 1751/32. Po dokončení plochy určené pro základy stavby jsme s výzkumem pokračovali v prostoru budoucí cesty JZ od haly (objekt 1

Obr. 4. Kolín-Štáralka. Staveniště haly firmy MANAG. Plán výzkumu v r. 2008 s čísly objektů a kostrových hrobů 1–15

JV a SV části budoucí výrobní haly sířila, se po dohodě se stavebníkem neuskutečnil, neboť zde byl terén po skrývce ornice navyšován.

Celkem se na skryté ploše podařilo zachytit na 84 objektů (obr. 4, objekty 1–77 a A–H). Navíc jsme z povrchu sprašového podloží mimo zahloubené objekty vyzvedli na dvou místech části končetin velkých zvířat paleolitického stáří (objekty 58, 63). V případě zahloubených objektů, jež byly vybírané pomocí dokumentovaných řezů (segmentů), se jednalo o sídlištní objekty, hliník a kúlové jamky, tvořící část neolitického sídelního areálu (kultury s lineární a vypíchanou keramikou). Malé množství kúlových jamek, většinou nepravidelně rozmístěných, neumožňuje spolehlivě rekonstruovat tvar a velikost předpokládaných dvou až tří nadzemních neolitických dlouhých domů, ani blíže určit jejich stáří. Lze jen říci, že domy, jejichž pravidelný půdorys poškodila mladší sídelní aktivita, zvláště z období kultury s vypíchanou keramikou, zde byly v sousedství velkých stavebních jam postaveny již v době kultury s lineární keramikou.

Stratigraficky mladší jsou pak nápadně mělce uložené a orbou značně poškozené eneolitické kostrové hroby 1–15, jež jsou tématem této práce. Nejmladším sídlištním objektem na lokalitě byla, jak předpokládáme podle ojedinelého zlomku únětické keramiky, jáma A v prostoru retenční nádrže (sonda 1).

2. POHŘEBIŠTĚ

Při popisu jednotlivých hrobů jsou uvedeny **(a)** poloha, **(b)** hrobová jáma, resp. její dochovaná část: tvar, rozměry (d. – délka, š. – šířka, hl. – max. hloubka od úrovně skrývky), orientace, výplň a podloží; **(c)** kostrový pohřeb, jeho poloha, stav dochování, orientace, směr pohledu a antropologické určení podle *Beran-Cimbůrková 2016*; **(d)** přídavky, **(e)** jiné nálezy z výplně hrobové jámy (neintenční, intruze); **(f)** interpretace a datování. Použité zkratky – srv. pozn. 1.

Kostrový hrob 1 (objekt 56), obr. 5:1–3.

a) Poloha: S roh skryté plochy, S od kostrového hrobu 2 (obj. 57).

b) Hrobová jáma, resp. její široce oválné dno o rozměrech 140 × 106 cm, hl. 9 cm; orientace: SZ–JV. Výplně a vrstvy na profilu obr. 5:1: 1 tmavší hnědá hlína; 2 hnědá hlína; 3 podloží: okrová spraš.

c) Kostrový pohřeb: středně dobře zachovalý skelet dospělého jedince uloženého na levém boku, paže a nohy skrčeny. Lebka silně poškozena skrývkou, na levém spánku; z obličejové části zachovány čelisti. Nejvýše pravá ruka a dolní končetina. Orientace: SZ (lebka) – JV, pohled k SV. Antropologické určení: žena 18–24 let (juvenis – adultus I) vysoká méně než 150/140 cm.

d) Přídavky: jižně od kostí nohou, při okraji hrobové jámy, část nádoby N.1 vnitřní stranou vzhůru a mírně šikmo klesající k jihu:

N.1. Nádoba, tvar?: část (3 zl.) z těla rozměrné nádoby; p. jemně hlazený, šedohnědý až hnědavý; mat. slabě slídnatý, jemně písčité (jako u nádob z KH 2); obr. 5:2.

e) Jiné nálezy: z výplně hrobové jámy atypický pravěký střep při hrudi („ke“ na plánu obr. 5:1).

f) Interpretace: spodek hrobové jámy s poškozeným skeletem dospělé ženy; z výbavy dochována část větší nádoby neurč. tvaru. – Datování: nádoba je materiálově shodná s keramikou KNP z hrobů č. 2, 6.

Kostrový hrob 2 (objekt 57), obr. 5:4–10.

a) Poloha: S část skryté plochy, J od kostrového hrobu 1 (obj. 56), na S okraji hliníku obj. 2.

b) Hrobová jáma, resp. její široce oválné, mírně šikmé dno o rozměrech 160 × 115 cm, hl. dna 8–19 cm; orientace: ZSZ–VJV. Výplně a vrstvy na profilu obr. 5:4: 1 tmavší hnědá hlína; 2 výplň obj. 2: tmavší hnědá hlína, hutná; 3 podloží: spraš. Hlubší JV část zapuštěna do výplně SV okraje velké deprese (obj. 2), kde nebyl v tmavší hnědé hlíně zřetelný její závěr. Lebka a N.1 (nádobka) poškozeny při skrývce, jinak dobrý stav zachování.

c) Kostrový pohřeb: středně dobře zachovalý skelet dospělého jedince na levém boku, nohy ostře skrčené, ruce přitažené k hrudnímu koši. Převažuje anatomické uspořádání kostí. Lebka na levém spánku, mozkovna rozdrčena, zachována dolní čelist. Nejvýše povrch lebky a pravá lopatka. Orientace: ZSZ (lebka) – VJV, pohled k SSV. Antropologické určení: žena 45–55 let (maturus I–II), výška 163 cm – vysoká postava.

d) Přídavky: před lebkou, při S stěně hrobové jámy, část spodku nádoby N.1 a v nohách pohřbu, mezi lýtkovými kostmi a JV stěnou, tři nádoby: na boku ležící džbán N.2, mísa N.3 s okrajem na JV straně deformovaným, dovnitř přehnutým (obr. 5:5) a fragment nádoby N.4:

N.1. Nádoba, tvar?: část (3 zl.) spodku s částí obvodu dna; p., mat. jako u N.1 z KH 1; obr. 5:9.

N.2. Džbán baalberského typu. Po vyzvednutí a konzervaci zůstaly z něho jen části (ca 80 zlomků), dle nichž – a dle detailu z plánu a snímku obr. 5:4,5 – lze jeho tvar rekonstruovat: hrdlo válcovité, slabě prohnuté, okraj chybí; tělo s výraznou horní výdutí, ucho úzce páskové, lehce prohnuté naspodu s plastickými vousy, z nichž dochován jen jeden – svislý, kuličkovitě ukončený; spodek s přímým kónickým přídním; p., mat. jako u N.1 z KH 1; h-dm. 80 mm, d-dm. 80 mm, š. ucha 26 mm, pův. v. ca 180–200 mm; obr. 5:6,7a–d.

N.3. Mísa se široce nálevkovitě rozevřeným hrdlem, oble lomenou výdutí a kónickým, lehce prohnutým spodem; na výdutí dochované dva svisle oválné pupky (pův. počet?); okraj zčásti přihrocený, zčásti lehce vně ovalený; dno ploché, přídní lehce prohnuté: rozpadlá do ca 6 částí (65 zl.) a ca 60 zl.; p. jako u N.1 z KH 1; o-dm. 320, d-dm. 90, v. 175–180 mm; obr. 5:10.

N.4. Pohár?: část (3 zl.) hrdla a těla, hrdlo měkce odsazené, profil téměř plynule esovitý; p. jako u N.1 z KH 1; zachov. v. 70 mm; obr. 5:8.

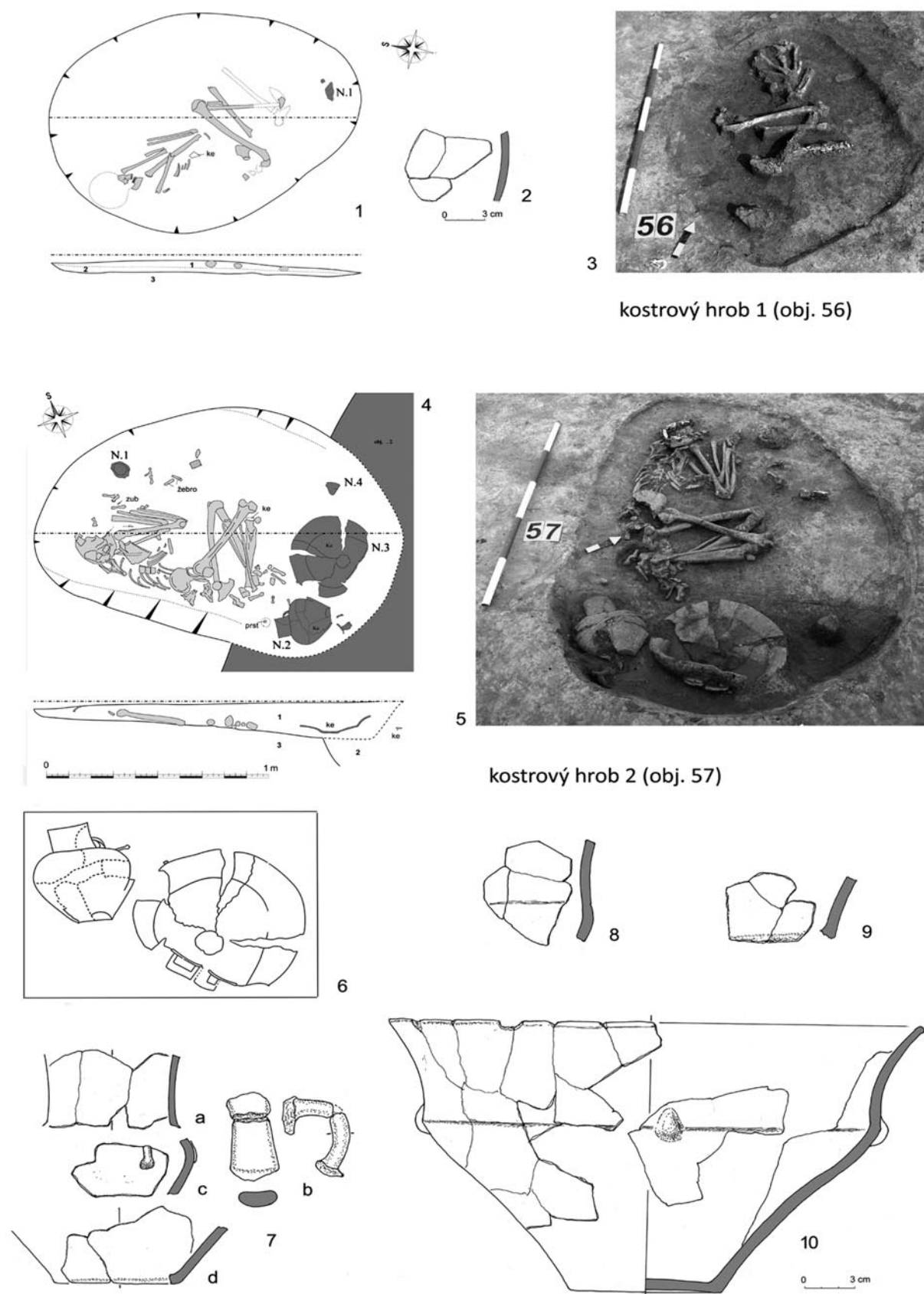
e) Jiné nálezy: z výplně hrobové jámy drobné atypické pravěké střípky, amorfní odštěpek baltského (?) sílexu d. 12 mm, zvířecí kost; pod mísou valoun mazanice, z povrchu objektu zdobený zlomek k. vypíchaný.

f) Interpretace: hrobová jáma se skeletem dospělé ženy, vybavené čtyřmi nádobami. – Datování: KNP.

Kostrový hrob 3 (objekt 60), obr. 6:1–4.

a) Poloha: střední část skryté plochy, J od obj. 2 a JV od obj. 52.

b) Hrobová jáma, resp. její spodní úroveň oble obdélníkového tvaru a s mírně prohnutým dnem; d. 142 cm, š. 95 cm, hl. dna 16 cm; orientace: ZSZ–VJV. Výplně a vrstvy na profilu obr. 6:1: 1 tmavší hnědá hlína mramorovaná hrudkami světlé spraše, málo ulehlá; 2 podloží: světlá spraš. Poškozena skrývkou a zvířecí norou (zvláště posun kostí z nohou).

Obr. 5. Kolín-Štáralka. Kostrový hrob 1: 1 plán, 2 část nádoby, 3 foto (od JV). — Kostrový hrob 2: 4 plán, 5 foto (od JV), 6 skica dřbánu a mísy dle plánu č. 4, 7a–d zlomky dřbánu, 8 část poháru (?), 9 část hrnce (?), 10 mísa. Číslo výplně a vrstev na profilech hrobů na obr. 5–10 – srv. popis hrobových jam v kap. 2

c) Kostrový pohřeb: středně dobře zachovalý skelet nedospělého jedince na pravém boku, paže a nohy skrčeny. Z lebky uchována spodní část (uložena na pravém spánku) a svíslá dolní čelist. Horní polovina těla zčásti v anatomickém uspořádání, kosti nohou převážně posunuty. Orientace: ZSZ (lebka) – VJV, pohled k JJZ. Antropologické určení: muž 4–6 let (infans II).

d) Přídavky: v jižním rohu hrobové jámy stojící pohárek N.1 (okraj odbagrován), před shlukem kostí pravé ruky vodorovně ležící plochá kamenná sekerka N.2:

N.1. Pohár plynule esovitého profilu: spodní část s fragmentem okraje, hrdlo jen místy slabě naznačené, okraj oblý, dno nožkovitě odsazené; p. jemně hlazený, otřelý; mat. jemně písčité, beze slídy, okrově hnědý, černě skvrnitý; o-dm. 95, d-dm. 63 mm, v. 95 mm; obr. 6:3.

N.2. Sekera se silným tělem a symetrickým ostrým ostřím, v nárysu slabě lichoběžníkovitá; plochy, bočnice a obdélníkovitý tyl hladce zbroušené, na bočnicích zčásti nezbroušený povrch původního polotovaru; p. přešestřený, hornina světle šedá, místy černě žilkovaná; d. 82 mm; obr. 6:4.

e) Jiné nálezy: 0.

f) Interpretace: hrobová jáma s poškozeným skeletem chlapce ca 4–6letého, vybaveného pohárkem a sekerou. – Datování: k. šňůrové keramiky.

Kostrový hrob 4 (objekt 64), obr. 6:5,6.

a) Poloha: V od objektu 1.

b) Hrobová jáma, resp. široce oválný zbytek plochého dna zčásti poškozený skrývkou; d. 87 cm, š. 73 cm, hl. dna 10 cm; orientace ca SZ–JV. Výplně a vrstvy na profilu obr. 6:5: 1 hnědá hlinitá; 2 podloží: okrová spraš.

c) Kostrový pohřeb: středně dobře zachovalý skelet nedospělého jedince na levém boku, paže a nohy skrčeny. Lebka na levém spánku, z něhož částečně zachovány kosti, a zlomky obou čelistí. Lebka a končetiny poškozeny při skrývce, jež ve V části jámy zničila též konce dlouhých kostí. Orientace: SSZ (lebka) – JJV, pohled k SV. Antropologické určení: muž 5–8 let (infans II–III).

d) Bez přídavků.

e) Jiné nálezy: ze zvířecí nory pod lebku zdobený střep k. vypíchané.

f) Interpretace: hrobová jáma s poškozeným skeletem chlapce ve stáří 5–8 let, bez přídavků. – Datování: podle orientace pohřbu nejspíše KNP.

Kostrový hrob 5 (objekt 66), obr. 7:1,2.

a) Poloha: na V okraji objektu 54 (seg. 7+9).

b) Tvar hrobové jámy na povrchu tmavě hnědé výplně obj. 54 nezachycen, rozměry výkopu: 166 × 151 cm, hl. do 14 cm; výplň: tmavě hnědá hlína.

c) Kostrový pohřeb: z větší části rozpadlý (neanatomické posuny) skelet dospělého jedince na levém boku, paže a nohy skrčené, horní končetiny silně rozvolněné. Z lebky (na levém spánku) zachován obvod a obě čelisti. Orientace: ZSZ (lebka) – VJV, pohled k SSV. Antropologické určení: žena 14–16 let (juvenis).

d) Bez přídavků.

e) Jiné nálezy: rozptýlené drobné nálezy – atypické střepy, mazanice, zlomky zvířecích kostí a kámen (ke, ka, ko-zv, ma na obr. 7:1) z okolí kostry jsou převážně součástí výplně velkého neolitického objektu 54. Také dva zlomky sílexových čepelek, d. 17, 18 mm, a odštěpek, zčásti s kúrou, d. 19 mm, nalezené V od hrobu 5, s ním evidentně nesusvisejí.

f) Interpretace: silně rozvolněný skelet dospělé ženy ve stáří 14–16 let uložený v hrobové jámě zahloubené do neolitického sídlištního objektu. – Datování: podle orientace pohřbu nejspíše KNP.

Kostrový hrob 6 (objekt 68), obr. 7:3–7.

a) Poloha: V od objektu 1.

b) Hrobová jáma, resp. její spodní partie obdélníkového tvaru se zaoblenými rohy a plochým dnem, poškozená na SV straně skrývkou; d. 135 cm, š. 74 cm, hl. 4–10 cm; orientace: SZ–JV. Výplně a vrstvy na profilu obr. 7:3: 1 hnědá hlinitá; 2 podloží: spraš.

c) Kostrový pohřeb: středně dobře zachovalý skelet dospělého jedince na levém boku, paže a nohy ostře skrčené. Lebka na levém spánku (rozmačkaná). Orientace: SZ (lebka) –JV, pohled k SV. Antropologické určení: žena 14–18 let (juvenis).

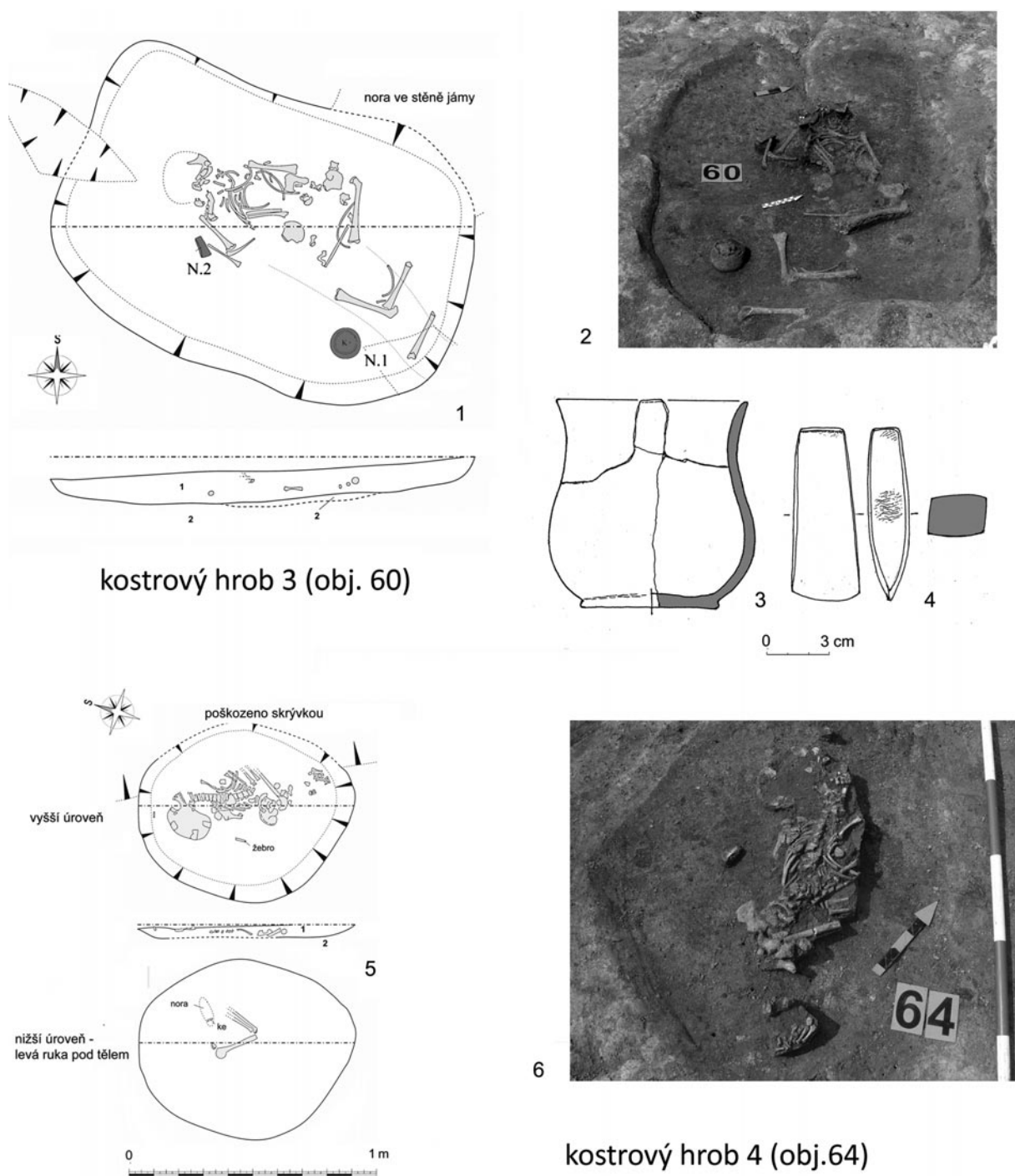
d) Přídavky: před lebku, v S rohu hrobové jámy, spodek nádoby N.1 poškozené skrývkou, ležící na boku dnem k V (obr. 7:5), uvnitř zrnka mazanice. Východně od chodidel, ve V rohu hrobové jámy, torzo druhé nádoby N.2 postavené okrajem dolů (obr. 7:7):

N.1. Džbán (?): část (8 zl.) těla s výraznou oblou horní výdutí a kónickým spodkem se slabě prohnutým přídním; p. jemně hlazený, šedočerný; mat. šedý, jemně písčité, na rozdíl od nádob z hrobů 1, 2, 14 tvrději pálený; d-dm. 80 mm, zachov. v. 100 mm; obr. 7:6.

N.2. Nádoba, tvar?: část (8 zl.) okraje válcovitého hrdla; p. hlazený; mat. jemně písčité, slabě slídnatý, hnědavý (jako u nádob z hrobů 1, 2, 14, 15); o-dm. 90 mm, obr. 7:8.

e) Jiné nálezy: těsně pod tibí levé nohy v hl. –2/–4 cm atypický pravěký střep, další zlomky (též zdobené, k. lineární a vypíchané), hrudky mazanice a odštěpek čepelky (?) z tmavě hnědého sílexu z výplně hrobové jámy.

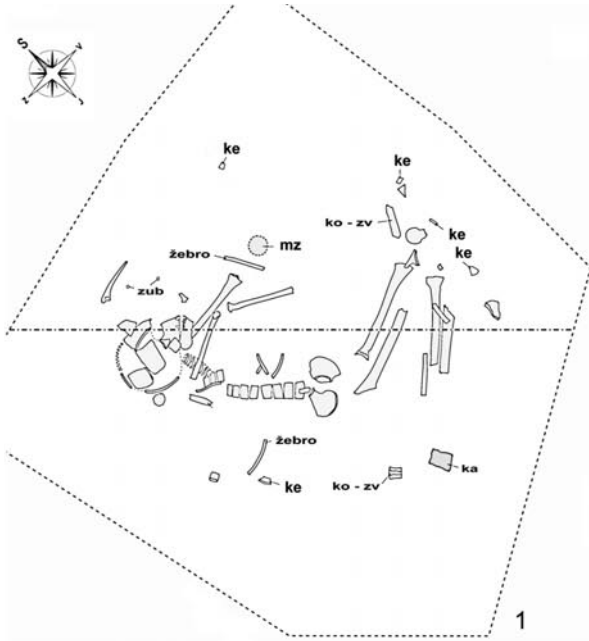
f) Interpretace: hrobová jáma s pohřbem dospělé ženy ve stáří 14–18 let, vybaveným dvěma nádobami. – Datování: KNP.

Obr. 6. Kolín-Štáralka. Kostrový hrob 3: 1 plán, 2 foto (od JV), 3 pohár, 4 kamenná sekera. — Kostrový hrob 4: 5 plán, 6 foto (od JV)

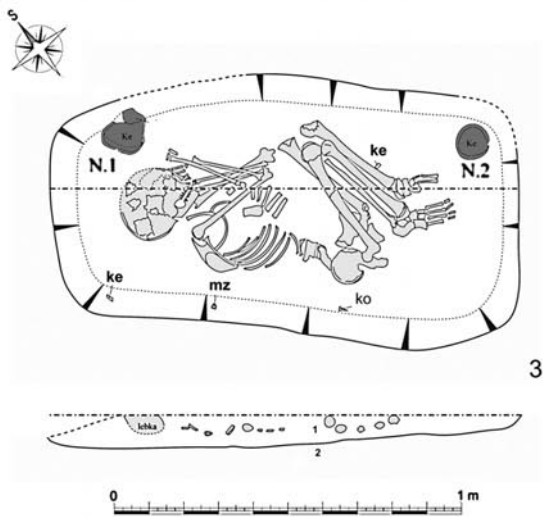
Kostrový hrob 7 (objekt 69), obr. 8:1,2.

- a) Poloha: V od objektu 1.
- b) Hrobová jáma, resp. její nejspodnější úroveň nepravidelně okrouhlého tvaru s plochým dnem o ploše 107 × 91 cm, hl. 3 cm. Výplně a vrstvy na profilu obr. 8:1: 1 tmavší hnědá hlinitá; 2 podloží: spraš.
- c) Kostrový pohřeb: v severní části dna hrobové jámy špatně zachovalý skelet nedospělého jedince uložený ve skrčené poloze na levém boku. Orientace těla patrně SZ-JV, pohled k SV. Zachovány zlomky žeber, část pánve a úlomky z dolních končetin. Antropologické určení: nedospělý jedinec.
- d) Bez přídavek.
- e) Jiné nálezy: západně od kostry atypic. střep (neolit?).
- f) Interpretace: zbytek hrobové jámy se silně poškozeným skeletem nedospělého jedince. — Datování: podle orientace pohřbu nejspíše KNP.

2

kostrový hrob 5 (obj. 66)

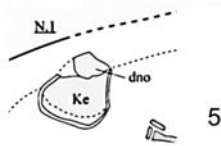

3

4

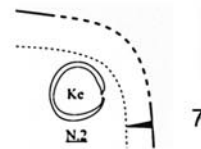
kostrový hrob 6 (obj. 68)

5

6

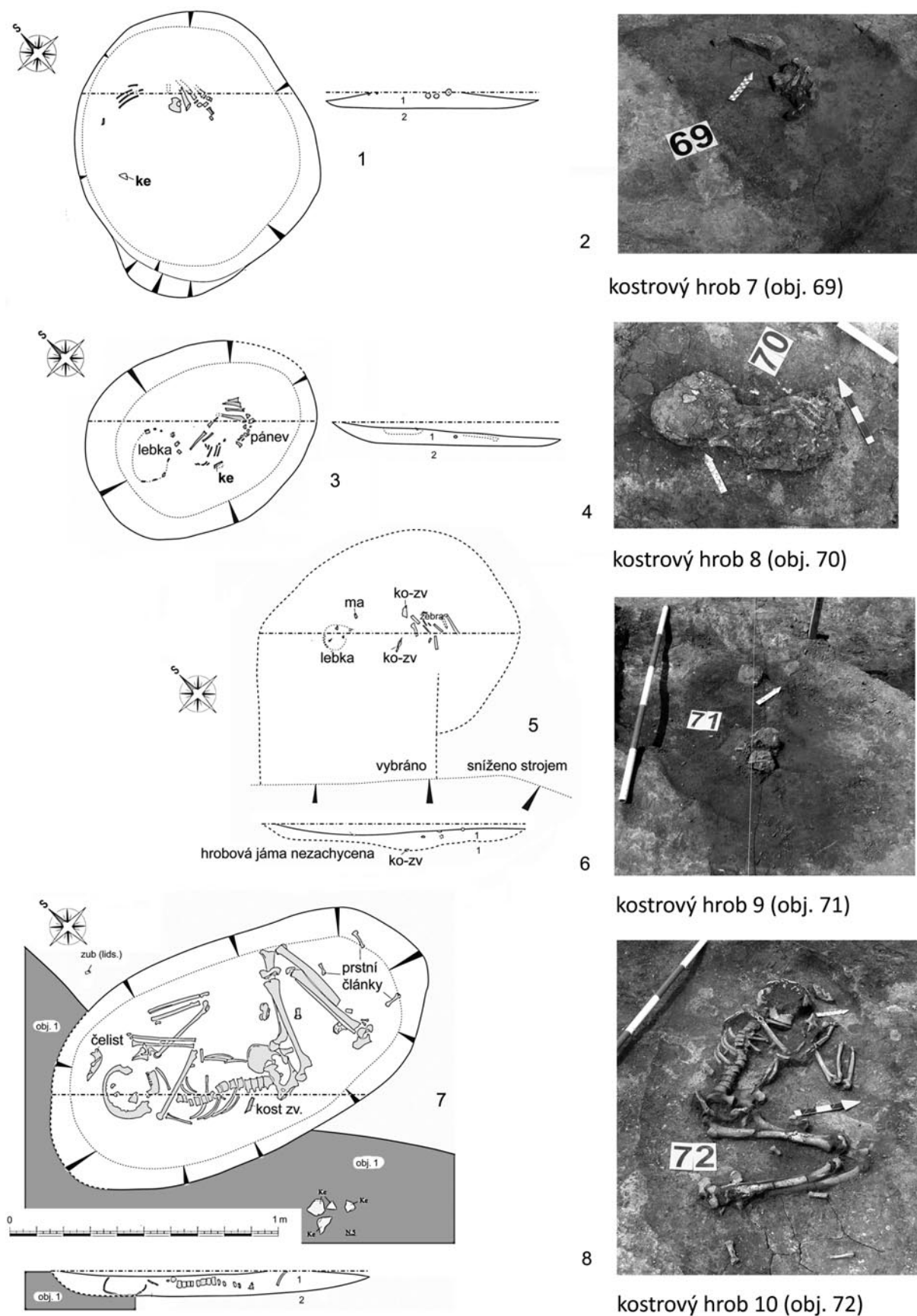
7

0 3 cm

8

Obr. 7. Kolín-Štáralka. Kostrový hrob 5: 1 plán, 2 foto (od JZ). — Kostrový hrob 6: 3 plán, 4 foto (od JV), 5–8 nádoby (džbán ?) a nádoba neurč. tvaru) a jejich poloha dle plánu č. 3

Obr. 8. Kolín-Štáralka. Kostrový hrob 7: 1 plán, 2 foto (od JV). — Kostrový hrob 8: 3 plán, 4 foto (od J). — Kostrový hrob 9: 5 plán, 6 foto (od JV). — Kostrový hrob 10: 7 plán, 8 foto (od V)

Kostrový hrob 8 (objekt 70), obr. 8:3,4.

- a) Poloha: na V okraji objektu 1.
 b) Hrobová jáma, resp. její spodní partie oválného tvaru s plochým dnem o rozměrech 85 × 68 cm, hl. 5 cm; na SZ zasahovala do povrchu tmavě hnědé výplně objektu 1 (seg. 11), v němž nebyla zřetelná; orientace: ZSZ–VJV. Výplně a vrstvy na profilu obr. 8:3: 1 tmavě hnědá hlinitá; 2 podloží: sprašová hlína.
 c) Kostrový pohřeb: špatně zachovalý skelet nedospělého jedince, patrně ve skrčené poloze na levém boku, orientace těla ZSZ–VJV, pohled k SSV. Zachovány zbytky obrysu lebky uložené na levém spánku, část žeber, pánve a končetin. Antropologické určení: pohlaví?, 3–5 let (infans II).
 d) Bez přídavek.
 e) Jiné nálezy: na JZ od žeber zdobený zlomek nádoby s odlomeným výčnělkem k. vypíchané.
 f) Interpretace: spodní partie hrobové jámy se silně poškozeným skeletem dítěte ve stáří 3–5 let. – Datování: podle orientace pohřbu nejspíše KNP.

Kostrový hrob 9 (objekt 71), obr. 8:5,6.

- a) Poloha: v objektu 1 na rozhraní seg. 13/15.
 b) Hrobová jáma nebyla na povrchu tmavě hnědé výplně obj. 1 patrná, rozměry vybrané nepravidelně oválné plochy: 97 × 76 cm, hl. 10 cm; orientace: Z–V. Výplně a vrstvy na profilu obr. 8:5: 1 tmavě hnědá hlinitá (obj. 1, viz povrch vrstvy 3).
 c) Kostrový pohřeb: špatně zachovalý skelet nedospělého jedince, patrně ve skrčené poloze na levém boku. Z lebky zůstaly jen malé zbytky a dva dětské zuby. Rozlámané kosti z těla se zachovaly ve dvou mírně posunutých shlucích. Orientace těla SZ–JV, pohled k SV. Antropologické určení: pohlaví?, 2–3 roky (infans II).
 d) Bez přídavek.
 e) Jiné nálezy: na V od nohou šikmý neolitický střep, na JV štěpina zvířecí kosti patřící k neolitickému objektu 1. Stejně stáří jsou zřejmě i zdobený zlomek k. lineární, hrudka mazanice a rozptýlené zvířecí kosti v okolí kostry.
 f) Interpretace: zbytek hrobové jámy mladší než výplň neolitického objektu 1, se silně poškozeným skeletem dvou- až tříletého dítěte. – Datování: podle orientace pohřbu nejspíše KNP.

Kostrový hrob 10 (objekt 72), obr. 8:7,8.

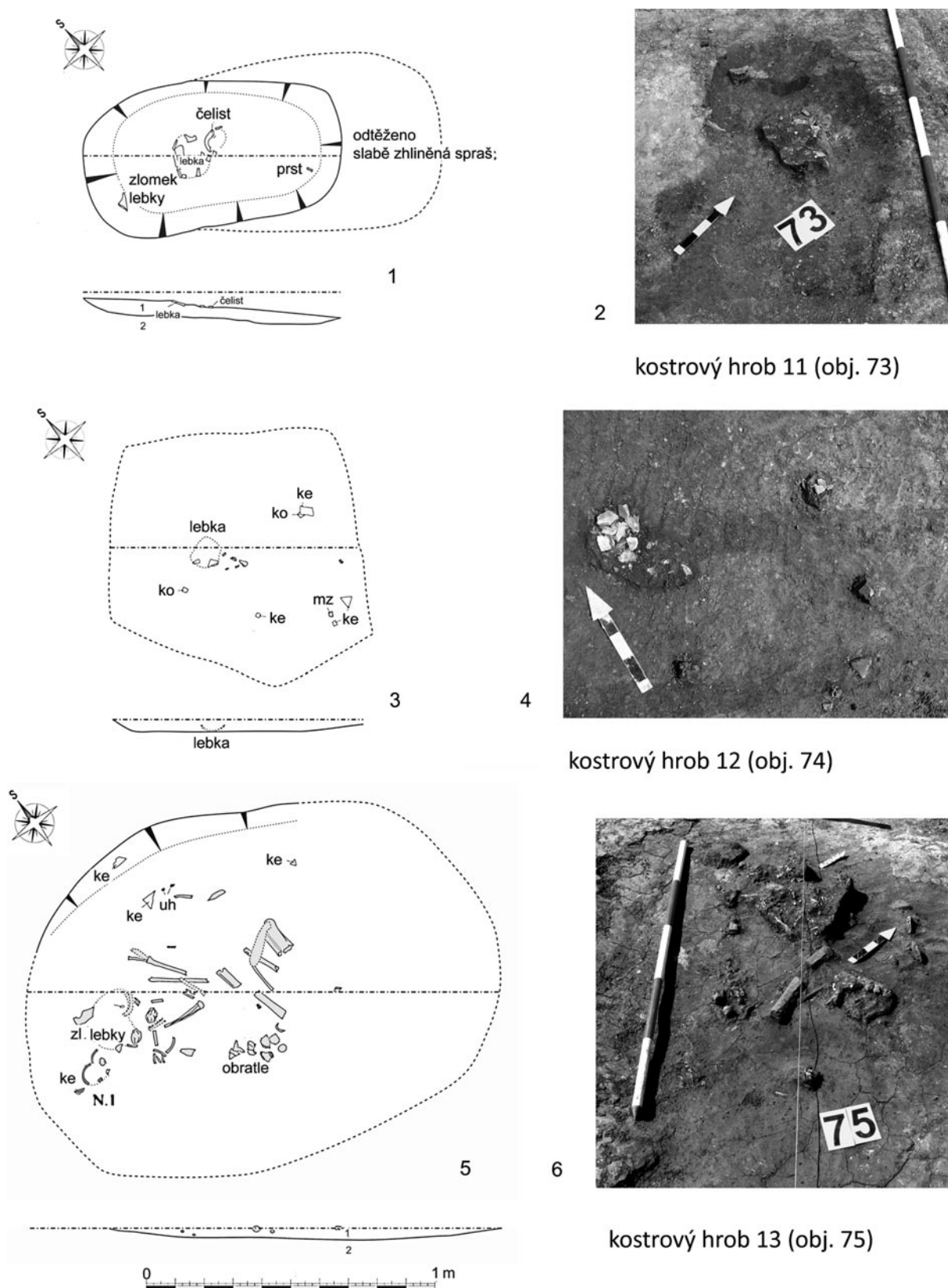
- a) Poloha: u V okraje obj. 1, do něhož zasahuje Z částí.
 b) Hrobová jáma, resp. její úzce oválná spodní partie s plochým dnem; d. cca 155 cm, š. 81 cm, hl. 9 cm; orientace: ZSZ–VJV. Výplně a vrstvy na profilu obr. 8:7: 1 tmavě hnědá hlinitá (obj. 1, viz povrch vr. 3); 2 podloží – spraš.
 c) Kostrový pohřeb: středně dobře zachovalý skelet dospělého jedince uloženého ve skrčené poloze na levém boku, s rukama před obličejem. Orientace těla SZ–JV, pohled k SV. Kosti převážně v anatomickém uspořádání (posuny jen u drobných kostí). Antropologické určení: muž 14–16 let (juvenis).
 d) Bez přídavek.
 e) Jiné nálezy: SV od lebky zvířecí dolní čelist s lidským prstním článkem (ve výplni obj. 1); JZ od bederní části páteře štěpina lomového kamene; na V od holenní kosti rozptýlené tři prstní články ze skeletu; na SV od okraje jámy lidský zub; v obj. 1, seg. 17 (v hl. 0 až 6 cm) nepravidelný shluk střepů k. lineární.
 f) Interpretace: hrobová jáma s pohřbem muže 14–16letého, bez přídavek. – Datování: mladší než neolitický objekt 1, podle orientace pohřbu nejspíše KNP.

Kostrový hrob 11 (objekt 73), obr. 9:1,2.

- a) Poloha: V od objektu 1.
 b) Hrobová jáma, resp. její spodní partie oble obdélníkového tvaru s plochým dnem, silně poškozená skrývkou; d. 89 cm, š. 51 cm, hl. 8–11 cm; orientace: SZ–JV. Výplně a vrstvy na profilu obr. 9:1: 1 tmavší hnědá hlinitá; 2 podloží – okrová spraš.
 c) Kostrový pohřeb: velmi špatně zachovalý skelet nedospělého jedince uloženého na levém boku; orientace SZ–JV, pohled k SV. Lebka na levém spánku (spodní zachované zlomky vnitřkem vzhůru). Zachovaná část dolní čelisti (levá) posunuta a neanatomicky obrácena. Na S okraji lebky ležel zlomek tenké dlouhé kosti (z ruky) a jiný obdobný zlomek na JV od dolní čelisti. Samostatný zlomek silnější lebky (vnitřkem vzhůru) ležel 19 cm Z od lebky (přemístěn při skrývce z hrobu 10?). Antropologické určení: pohlaví neurč., 10–14 let (infans III – juvenis).
 d) Bez přídavek.
 e) Jiné nálezy: žádné.
 f) Interpretace: spodek hrobové jámy se silně poškozeným skeletem nedospělého jedince ve stáří 10–14 let, bez přídavek. – Datování: podle orientace pohřbu nejspíše KNP.

Kostrový hrob 12 (objekt 74), obr. 9:3,4.

- a) Poloha: v objektu 1, seg. 21 (JV okraj objektu nebyl v tomto úseku zachycen).
 b) Tvar hrobové jámy na povrchu objektu 1, vyplněného tmavě hnědou hlínou, nezachycen. Rozměry úseku: 87 × 88 cm, hl. 4 cm; orientace? (osa úseku SZ–JV). Výplně a vrstvy na profilu obr. 9:3: tmavě hnědá hlinitá (obj. 1, viz povrch vrstvy 1 na profilu AB–AA v segmentu 17). Hrob byl již dříve poškozen orbou, po níž zůstaly rovnoběžné rýhy s tmavou výplní.
 c) Kostrové pohřby. Ze skeletu nedospělého jedince s neurčitelnou polohou a orientací těla, téměř cele zničeného hlubší orbou a odtěženého při skrývce, zůstaly in situ jen zbytky lebky. Podle antropologického určení ale dochované kosti náležely dvěma jedincům, nedospělému a dospělému, pohlaví neurčeno.

Obr. 9. Kolín-Štářalka. Kostrový hrob 11: 1 plán, 2 foto (od JV). — Kostrový hrob 12: 3 plán, 4 foto (od J). — Kostrový hrob 13: 5 plán, 6 foto (od JV)

d) Bez přídavek.

e) Jiné nálezy: na J od lebky zlomky kostí, pod nimi v hl. 3 cm střední partie čepelky ze světle hnědého sílexu, zachov. d. 15 mm; zlomky k. lineární (2 zl.), vypíchané (2 zl.) a atypické (1 zl.), hrudka mazanice ((ke, ma na obr. 9:3).

f) Interpretace: zbytek hrobové jámy se skeletem dítěte a kostmi dospělého jedince, bez přídavek. – Datování: podle umístění na povrchu objektu 1 nejspíše – podobně jako u hrobu 10 – postneolitického stáří; eneolit/KNP?

Kostrový hrob 13 (objekt 75), obr. 9:5,6.

a) Poloha: JV od objektu č. 1 (mezi obj. 1 a obj. 49).

b) Hrobová jáma, resp. její široce oválná spodní partie s plochým dnem, byla spolehlivě zachycena pouze v SV části. Jižně od torza skeletu se vyskytovala hnědá hlína se slámou (zatlačená ornice či podorničí); dochov. d. 169 cm, š. 126 cm, hl. 4 cm, orientace: ZSZ-VJV. Výplně a vrstvy na profilu obr. 9:5: 1 tmavší hnědá hlinitá; 2 hnědá hlinitá (podorničí až zahliněná spraš). Hrob byl poškozen, jak o tom svědčí rozvolněné a rozlámané kosti, už orbou a naposledy skrývkou.

c) Kostrový pohřeb: špatně zachovalý skelet dospělého jedince uložený ve skrčené poloze na levém boku, s rukama před obličejem. Zlomky lebky na levém spánku, další kosti většinou ve zlomcích. Orientace těla ZSZ-VJV, pohled k SSV. Antropologické určení: pohlaví neurč., 45–55 let (maturus I–II).

d) Přídávky: za lebku na boku spodek nádoby, uvnitř zlomky lebky:

N.1. Nádoba, tvar?: zlomky těla (10 zl.) a lehce prohnutého přídní s částí dna (8 zl.); dno ploché, p. zběžně hlazený, tm. šedý až černý, mat. jemně písčité, d-dm. 90 mm.

e) Jiné nálezy: 2 atypic. zlomky u S okraje a 1 zl. ve V části jámy, uhlíky, 2 zl. kostí na SV od předloktí, trojúhelníkovitý odštěpek šedého silexu 19 × 22 mm Z od zlomku femuru.

f) Interpretace: spodek hrobové jámy s částmi skeletu staršího dospělého jedince vybaveného 1 nádobou neurč. tvaru. – Datování: podle orientace pohřbu a keramiky nejspíše KNP.

Kostrový hrob 14 (objekt 77), obr. 10:1–6.

a) Poloha: na rozhraní objektů 2/3 a 62 (seg. 17+18).

b) Hrobová jáma, resp. její spodní partie široce oválného půdorysu s plochým dnem, 207 × 155 cm, hl. 19 cm; orientace: SZ-JV. Výplně a vrstvy na profilu obr. 10:1: 1 tmavě hnědá hlinitá; 2 podloží – světlá spraš.

c) Kostrový pohřeb: středně dobře zachovalý skelet uložený ve skrčené poloze na levém boku, s rukama před obličejem; lebka na levém spánku, rozpadající se kosti téměř v anatomickém uspořádání. Orientace těla SZ (lebka) – JV, pohled k SV. Antropologické určení: muž 45–55 let vysoké postavy (maturus I–II, výška 175 cm).

d) Přídávky: v nohách kostry uloženy čtyři nádoby:

N.1. Džbán baalberského typu: dochováno jen tělo (ca 50 zl.) s výraznou kulovitou výdutí, z ostře nasazeného hrdla jen 1 zl. s horním kořenem úzkého, ploše válečkovitého ucha (š. 24 mm); pod uchem plastický vous ve tvaru oblého E se středovou trojicí svislých žeber, jen zčásti dochovaný; dno ploché s prohnutě kónickým přídním; p. pův. přešestěný, žlutavě šedý až šedočerný; mat. jemně písčité; d-dm. 70 mm, zachov. v. 165 mm; obr. 10:3.

N.2. Miska dvojkónická: dochována jen část těla (8 zl.) s oble lomenou výdutí a spodní partií kónického hrdla, přídní slabě prohnuté, dno ploché; p. hlazený, okrově hnědý až šedý; mat. jemně písčité (jako u nádob z KH 1, 2, 6); d-dm. 54 mm, zachov. v. 70 mm, obr. 10:4.

N.3. Miska oble dvojkónická: dochovány fragmenty svrchní a spodní partie (12 zl.); okraj oblý až ovalový; p. hlazený, okrově hnědý; mat. jemně písčité, slabě slídnatý (jako u nádob z KH 1, 2, 6, 15); o-dm. ca 120 mm, původní v. ca 85 mm; obr. 10:5.

N.4. Nádoba, tvar?: části spodku rozměrné nádoby (20 zl. + ca 20 zl. drobných); p. hlazený, šedočerný; mat. jemně písčité, slabě slídnatý; d-dm. dle zlomků přídní ca 150–200 mm; obr. 10:6.

e) Jiné nálezy: SZ od skeletu odštěpek bělavého silexu s bulbem, dm. 16 mm; mezi lýtky 1 zl. atypic.; SZ od lebky a u kyčle 2 zl. k. vypíchané; zlomek kosti při JZ stěně a zvířecí kost při JV okraji hrobové jámy.

f) Interpretace: téměř nepoškozený skelet dospělého muže (45–55 let) vybavený čtyřmi nádobami. – Datování: KNP.

Kostrový hrob 15 (objekt 6), obr. 10:7.

a) Poloha: u SZ okraje velkého obj. 2, na SZ okraji skryté plochy.

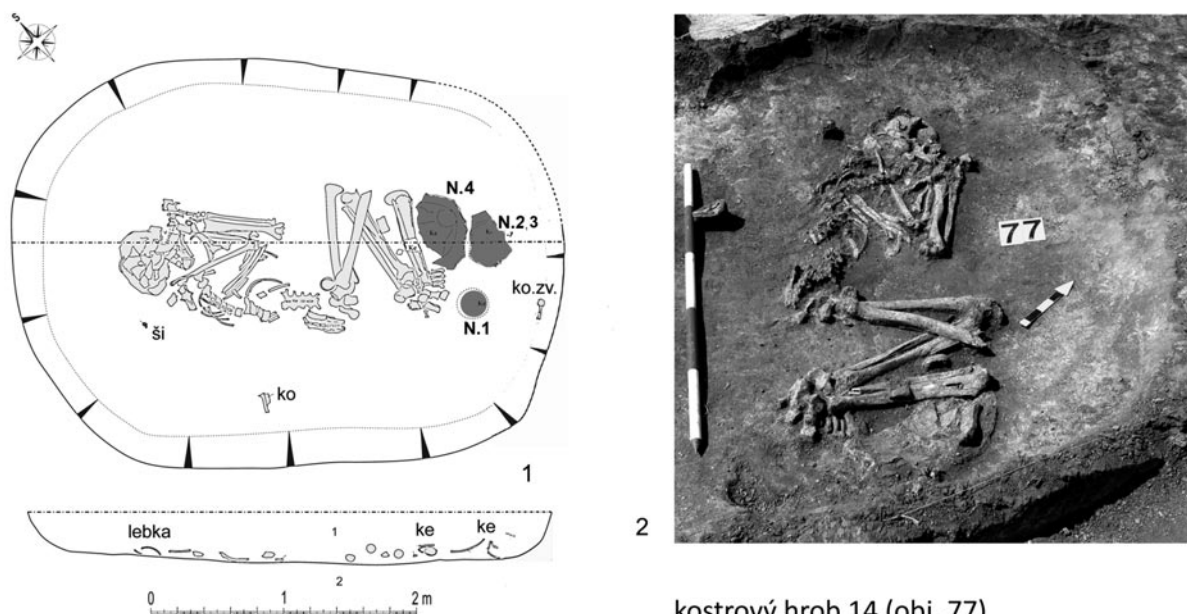
b) Hrobová jáma byla podle zachované části půdorysu vybírána jako polovina menší osmičkovité jámy orientované delší osou JZ-SV. Rozměry: max. 132 cm (profil) × 53–58 cm, hl. 14 cm od skryté plochy (od povrchu pole 43 cm). Orientace: profil JJZ-SSV. Výplně a vrstvy na profilu obr. 10:7: 1 ornice: středně šedohnědá písčité hlína (za sucha, pozn. MV), středně ulehlá; 2 středně šedohnědá prachová hlína, středně ulehlá; 3 vrstva 2 promíchaná s vrstvou 3 (pozn. MV: zřejmě promíchaná vrstvou 4); 4 podloží: středně okrová spraš, středně ulehlá.

c) Kostra se nezachovala, bez dokumentace vyzvednut zlomek jedné lidské kosti. Antropologické určení: pohlaví neurč., dospělý jedinec.

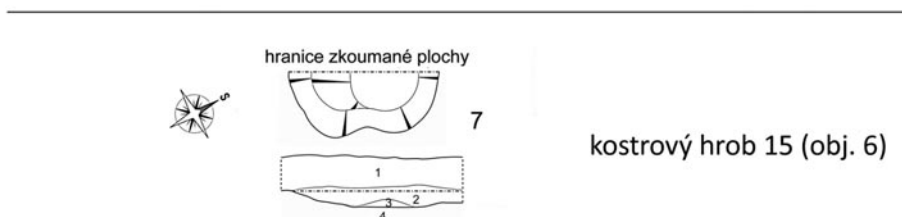
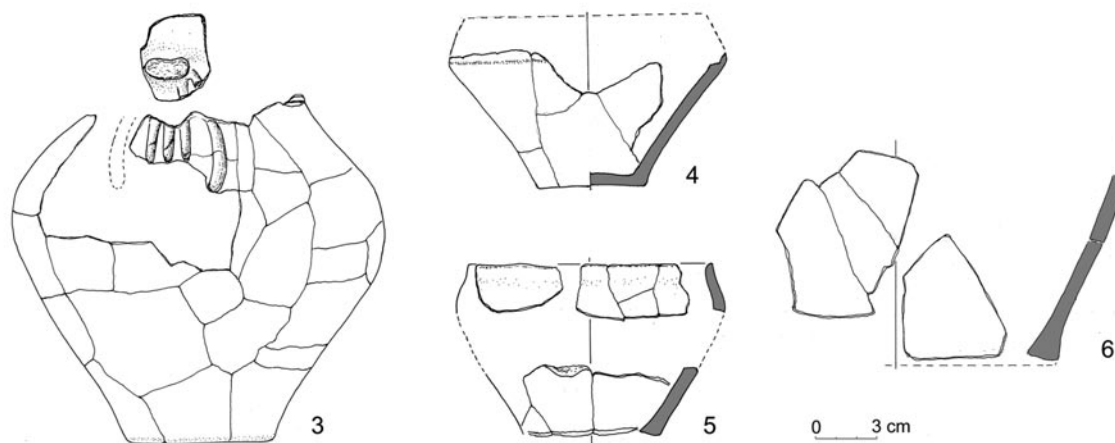
d) Přídávky: bez bližšího udání polohy: džbán?: ca 50 zl. z jedné nádoby, z toho 3 zl. válcovitého, slabě prohnutého hrdla (okraj oblý, h-dm. ca 80 mm), další ze spodku a výrazné výdutě, p. šedočerný, jemně hlazený, mat. jemně písčité, slídnatý (jako u nádob z KH 1, 2, 6 /N2/, 14), s. střepu 5–6 mm.

e) Jiné nálezy: žádné.

f) Interpretace: Původně jsme předpokládali, že jde o část malého soujámí zasahujícího do nezkoumané plochy. Na základě získaných nálezů (zlomku lidské kosti a části nádoby) interpretujeme dodatečně západní prohlubeň jako část silně porušeného eneolitického kostrového hrobu (KH 15, orientace SZ-JV) a východní prohlubeň jako část sídlištního objektu. – Datování hrobu: KNP.

kostrový hrob 14 (obj. 77)

kostrový hrob 15 (obj. 6)

Obr. 10. Kolín-Štáralka. Kostrový hrob 14: 1 plán, 2 foto (od JJV), 3–6 části džbánu, dvou mís a hrnce (?). — Kostrový hrob 15: 7 plán

3. VYHODNOCENÍ A INTERPRETACE

3.1. Celkový stav pohřebiště

Pohřebiště čítající celkem 15 kostrových hrobů (KH 1–15) bylo situováno v rovinné poloze při levém, západním břehu Nebovidského potoka, na samém okraji první nezaplavované labské terasy. Povrch terasy zde pod ca 30 cm silnou orníci kryla spraš, místy hlinité splachy. Hroby se na zkoumané ploše nacházely zčásti na povrchu rozměrných neolitických hliníků (KH 5, 8–10, 12), zčásti mezi nimi (KH 1–4, 6, 7, 11, 13, 15), a jeden z nich (KH 14) zachytila křížová sonda testující vrstvu hlinitého splachu v severní části zkoumané plochy (obr. 4).

Podstatné pro další úvahy je zvážení **stavu, v němž se hroby v době výzkumu nacházely**. Že lokální situace byla v tomto ohledu značně nepříznivá, je zřejmé už z hloubky a tvaru hrobových jam. Hloubka u žádného z patnácti hrobů nebyla větší než 20 cm a u deseti se pohybovala jen mezi 3 a 11 cm (tab. 1). Půdorys hrobů byl původně, jak naznačují tři poněkud lépe dochované (KH 3, 6, 14), oble obdélníkovitý, v polovině případů se z nich však dochoval jen oválný zbytek hrobového dna (KH 1, 2, 4, 7, 8, 10, 11) a u zbývajících byl půdorys zachycen jen zčásti (KH 13), nebo vůbec chybí (KH 5, 9, 12, 15). Obojí, jak nepatrná hloubka, tak tvar jam jsou svědectvím, že většinu z hrobů výzkum zachytil prakticky v posledním stadiu jejich existence, kdy z nich zbyla jen nejspodnější úroveň nebo samotné dno či jeho zbytek. Zčásti tomu odpovídá i stav pohřbů a jejich výbavy. Kostry se dle P. Beran-Cimbůrkové (2016) jen z poloviny zachovaly „středně dobře“ (8 hrobů), zbývajících „špatně“ (4) a „velmi špatně“ (3).

Stejně je tomu se **stavem hrobové výbavy**, složené, s výjimkou sekery z hrobu 3, výlučně z keramiky. Nádoby, nalezené celkem v sedmi hrobech, jsou prakticky všechny, s výjimkou těla džbánu z KH 14, ve více či méně fragmentárním stavu, jen kresebně rekonstruovatelné. Ze šestnácti nádob je tak jen šest tvarově určitelných. Zbývajících osm hrobů je bez přídavek. U pěti hrobů, s dochovanou hloubkou 9–14 cm (KH 4, 5, 9–11), to může odpovídat skutečnosti, ale u posledních tří, z nichž zůstala jen vrstvička na dně o síle 3–5 cm (KH 7, 8, 12), lze se už ptát, zda absence přídavek není jen zdánlivá, zaviněná strojovou skrývkou či předchozí orbou.

Malé až nepatrné hloubky hrobových jam krytých zde jen 30 cm silnou vrstvou ornice mohou stěžít být důsledkem půdní deflace či orby. V podobných případech se zpravidla uvažuje o původním překrytí **mohylovými násypy** (pro středoněmecké hroby baalberské KNP už Fischer 1956, 54) – což lze přijmout i pro zdejší lokalitu.

Jiné otázky, jež zůstávají otevřené, jsou **původní počet hrobů a územní rozsah pohřebiště**. To, že se většina hrobů dochovala prakticky v zánikovém stadiu, stejně jako skutečnost, že jeden se objevil i v sondě tažené přes splachovou vrstvu v severní části výzkumu, jež zůstala neodkryta, nevylučuje možnost, že hrobů bylo na ploše zkoumaného polygonu původně více. A rozmístění hrobů, z nichž třetina – konkrétně KH 1, 2, 5, 14, 15 – se nacházela při samé hranici zkoumané plochy, zase nabízí možnost, že v těchto směrech pokračovaly dále. Není proto vyloučeno, že zachráněných 15 hrobů je jen torzem pohřebního areálu blíže neurčitelné velikosti, ale též konfigurace.

Pro **datování** nápadně mělce uložených a orbou značně poškozených hrobů je podstatné, že byly zčásti rozmístěny na povrchu rozměrných neolitických hliníků. Jejich stratigraficky mladší pozici stvrzují i přídávky, jimiž je vybaveno sedm hrobů a podle nichž byl zdejší pohřební areál užíván ve dvou úsecích eneolitu, v době kultury nálevkovitých pohárů a kultury se šňůrovou keramikou.

3.2. Hrob kultury se šňůrovou keramikou

Jediný hrob patřící kultuře se šňůrovou keramikou (KŠK), hrob KH 3, ležel osamoceně ve střední partii zkoumané plochy, od nejbližších hrobů KNP vzdálený ca 8,5 (od KH 4) a 9 m (od KH 6). Skelet čtyř- až sedmiletého chlapce v něm byl vybaven pohárem a kamennou sekerou. Uložení těla – na pravém boku, hlavou k západu a pohledem k jihu (přesněji ZSZ-VJV/JJZ) – plně odpovídá standardní poloze mužských hrobů KŠK (jak pro českou skupinu KŠK už Buchvaldek 1967, 70), a je tedy přesně opačné, než u všech zbývajících hrobů zdejšího pohřebiště. Jinak byl ale i tento hrob stejně extrémně mělký jako ostatní, a tedy původně patrně krytý mohyloou. Nezdobený pohár s nožkovitě zesíleným dnem (obr. 6:3) představuje nižší a širší variantu pohárů typu B 5a, spadající do II. nálezové skupiny dle Buchvaldek 1967, 37, 89, Abb. 4. Sekera se silným týlem a symetrickým ostřím (obr. 6:4) se od běžného typu seker KŠK, jež mají hlazené zpravidla jen ostří, liší cele hlazeným povrchem; lze ji proto řadit do okruhu seker Buchvaldkova typu Bl 4, běžných už v inventáři středoeneolitických kultur.

Kolínsko se podle posledního soupisu jeví proti Pražsku a severozápadu země jako oblast s relativně slabším osídlením KŠK, přičemž hrobové nálezy jsou zde soustředěny do relativně úzkého pásu ca 10 × 2 km mezi Velimí a Kolínem (Buchvaldek 1982, mapa obr. 1). Z katastru města známe už osm pohřebních poloh, situovaných jednak jižně, jednak jihovýchodně od hradeb středověkého Kolína. Z nich nejbližší k naší lokalitě jsou hrobové nálezy z poloh I (Kuchařova cihelna) a VI (Tesla, ppč. 1847/1) na levém, severním břehu Polepky; vzdálené jsou odtud ca 1–1,5 km (dle mapy obr. 2 in: Buchvaldek 1982). Dvojice hrobů mladší KŠK objevená na trase obchvatu města je odtud vzdálená ca 800 m na VJV (Šumberová a kol. 2012, 25, obr. 29).

3.3. Pohřebiště kultury nálevkovitých pohárů

Svémi přídávky k němu patří především šest ze sedmi hrobů vybavených keramikou (tab. 1; sedmý hrob, KH 3, náleží k. šňůrové, srv. kap. 3.2). Dva hroby, KH 2 s pohřbem dospělé ženy a KH 14

hrob č.	objekt č.	hrobová jáma			kostra						přidávky		datování
		tvar (s ohledem na dochovanou hloubku jde vesměs jen o spodní horizont či dno hrobové jámy)	dochované rozměry: d × š (cm)	dochovaná max. hl. od úrovně skřívky (cm)	poloha (D = dlaně před obličejem)	bok	orientace		antropologické určení		nádoby: počet, tvary	jiné	
							osa těla (hlava–nohy)	po-hled	sex	stáří (let)			
1	56	oválná	140 × 106	9	skrčená - D	levý	SZ–JV	SV	žena	juvenis-adultus I (18–24)	1: tvar?		KNP
2	57	oválná	160 × 115	8–19	skrčená - D	levý	ZSZ–VJV	SSV	žena	maturus I–II (45–55)	4: džbán, mísa, pohár?, tvar?		KNP
3	60	oble obdélníková	142 × 95	16	skrčená	pravý	ZSZ–VJV	JJZ	muž	infans II (4–6)	1: pohár	se- kera	šňůrová
4	64	široce oválná	87 × 73	10	skrčená	levý	SSZ–JJV	SV	muž	infans II–III (5–8)			knp
5	66	?	?	14	skrčená	levý	SZ–JV	SV	žena	juvenis (14–16)			knp
6	68	oble obdélníková	135 × 74	4 - 10	skrčená - D	levý	SZ–JV	SV	žena	juvenis (14–18)	2: džbán?, tvar?		KNP
7	69	nepravdělně oválná	107 × 91	3	skrčená?	levý ?	SZ–JV ?	SV ?	?	nedospělý			knp
8	70	oválná	85 × 68	5	skrčená?	levý	ZSZ–VJV	SSV	?	infans II (3–5)			knp
9	71	oválná	97 × 76	10	skrčená?	levý ?	SZ–JV	SV	?	infans II (2–3)			knp
10	72	úzcce oválná	155 × 81	9	skrčená - D	levý	SZ–JV	SV	muž	juvenis (14–16)			knp
11	73	oble obdélníková	89 × 51	8–11	skrčená?	levý	SZ–JV	SV	?	infans III–juvenis (10–14)			knp
12	74	?	?	4	?	?	SZ–JV?	?	?	nedospělý			knp
					?	?	?	?	?	dospělý			
13	75	oválná	169 × 126	4	skrčená - D	levý	ZSZ–VJV	SSV	?	maturus I–II (45–55)	1: tvar?		KNP
14	77	široce oválná	207 × 155	19	skrčená - D	levý	SZ–JV	SV	muž	maturus I–II (45–55)	4: džbán, 2 mísky, tvar?		KNP
15	6	oválná?	? × 132	14	?	?	SZ–JV	?	?	dospělý	1: džbán?		KNP

Tab. 1. Kolín-Štáralka, výzkum v r. 2008. Eneolitické pohřebiště, hroby č. 1–15. Hrobové jámy (dochovaný tvar, rozměry a max. hloubka od úrovně skřívky), kostrové pohřby (poloha, orientace a antropologické určení dle Beran-Cimbůrková 2016), přidávky a datování (KNP – kultura nálevkovitých pohárů podle keramiky, knp – dto podle polohy a orientace hrobu)

s pohřbem dospělého muže, jsou vybavené každý soupravou čtyř nádob, sestávající v KH 2 ze džbánu baalberského typu, mísy s nálevkovitým hrdlem, poháru (?) a spodku nádoby neurč. tvaru (obr. 5:6–10), v KH 14 ze džbánu baalberského typu, dvou dvojkónických misek a opět spodku nádoby neurč. tvaru (obr. 10:3–6). Analogické tvary džbánů a obou typů mís známe z hrobů staršího, baalberského stupně, přesněji z jeho druhé, „předsiřemské“ fáze, označované též jako vlastní baalberská fáze české KNP (na Kolínsku hroby z Hradenína a Plaňan: *Dvořák 1936*, obr. 4; k periodizaci KNP: *Zápotocký 2013*, tbl. 1). Příslušnost hrobu KH 6 s pohřbem 14–18leté dívky, z jehož výbavy se dochovala část baalberského (?) džbánu a torzo nádoby neurčitelného tvaru (obr. 7:6,8), do tohoto období můžeme – též s ohledem na shodný ritus – považovat rovněž za prokázanou. Stejně je tomu u tří zbývajících hrobů s keramikou, resp. s torzy tvarově neurčitelných nádob – KH 1 (s pohřbem mladé ženy, obr. 5:2), 13 a 15 (s pohřby dospělých neurč. pohlaví), pro jejichž příslušnost ke KNP svědčí kromě ritu a orientace navíc kvalita hrnčířské hlíny, již jsme makroskopicky hodnotili jako shodnou s hlínou nádob z hrobů KH 2 a 14.

Hrobové jámy byly ve třech případech jisté a ve zbývajících devíti pravděpodobně oble obdélníkovité, přičemž jde vesměs o kategorii prostých zemních hrobů, beze stop kamenné či dřevěné konstrukce.

Pohřební ritus. U pěti hrobů datovaných keramikou, KH 1, 2, 6, 13, 14, je – bez ohledu na pohlaví a věk – ritus shodný: těla spočívají na levém boku, hlavou k SZ či ZSZ, nohama k JV či VJV a obličejem obráceným zhruba k severu, s pažemi přitaženými ke hrudi, rukama před obličejem – tedy v poloze D podle typologie U. Fischera (1953). Kostra v šestém hrobě s keramikou, KH 15, se nedochovala.

U zbývajících osmi hrobů bez přidávků, KH 4, 5, 7–12, je příslušnost k pohřebišti KNP s ohledem na orientaci a polohu pohřbů, jež jsou shodné jako v hrobech datovaných keramikou, maximálně prav-

děpodobná. Jde vesměs o hroby s pohřby dětí a mladistvých ve stáří od 2–3 do 14–16 let, jež zároveň patřily k nejhůře dochovaným (hloubka jejich hrobových jam se pohybovala od 3 do 14 cm). Těla ležela opět ve skrčené poloze na levém boku (5× jistě, 3× pravděpodobně), hlavou 7× k SZ či ZSZ, 1× k SSZ. Určit polohu podle složení paží – s rukama před obličejem, tj. polohu D – bylo možné jen u hrobu KH 10 (*tab. 1*).

Rozložení hrobů na plánu (*obr. 11*) je výrazně asymetrické. Zatímco hroby čtyř dospělých (dvou žen: KH 1, 2, jednoho muže: KH 14 a jednoho neurč. pohlaví: KH 15) a jedné mladistvé ženy (KH 5) jsou rozptýlené s odstupy 14 – 24 – 16 m (KH 15 – 1, 2 – 14) při severním a východním okraji zkoumané plochy, zbývajících devět hrobů (KH 4, 6–13) tvoří skupinu stěsnanou na ploše 14 × 5 m v jižním sektoru výzkumu, 18–30 m od předchozích. Z deseti pohřbů této skupiny bylo 5 dětí, 2 nedospělí, 1 žena a 2 dospělí neurč. pohlaví. Celkový plán pohřebiště tak působí spíše jako torzo původní situace. V kap. 3.1 už bylo řečeno, že podle stavu, v němž se hroby nacházely, se zdá, že výzkum zastihl většinu z nich už v posledním stadiu jejich existence. Přitom rozmístění hrobů nevyklučuje, že mohly pokračovat i vně hranic výzkumu. Otázkou proto je jak původní počet hrobů, tak původní plán a celkový rozsah pohřebiště. Nabízí se sice možnost zdůvodnit nepravidelné rozmístění hrobů, konkrétně pak volný prostor mezi nimi, existencí beze stop zaniklého náspu či ohrazení na způsob „dlouhých mohyl“, známých dnes už ze všech skupin KNP, ale s ohledem na už zmíněný stav lokality by takový výklad byl ryze spekulativní.

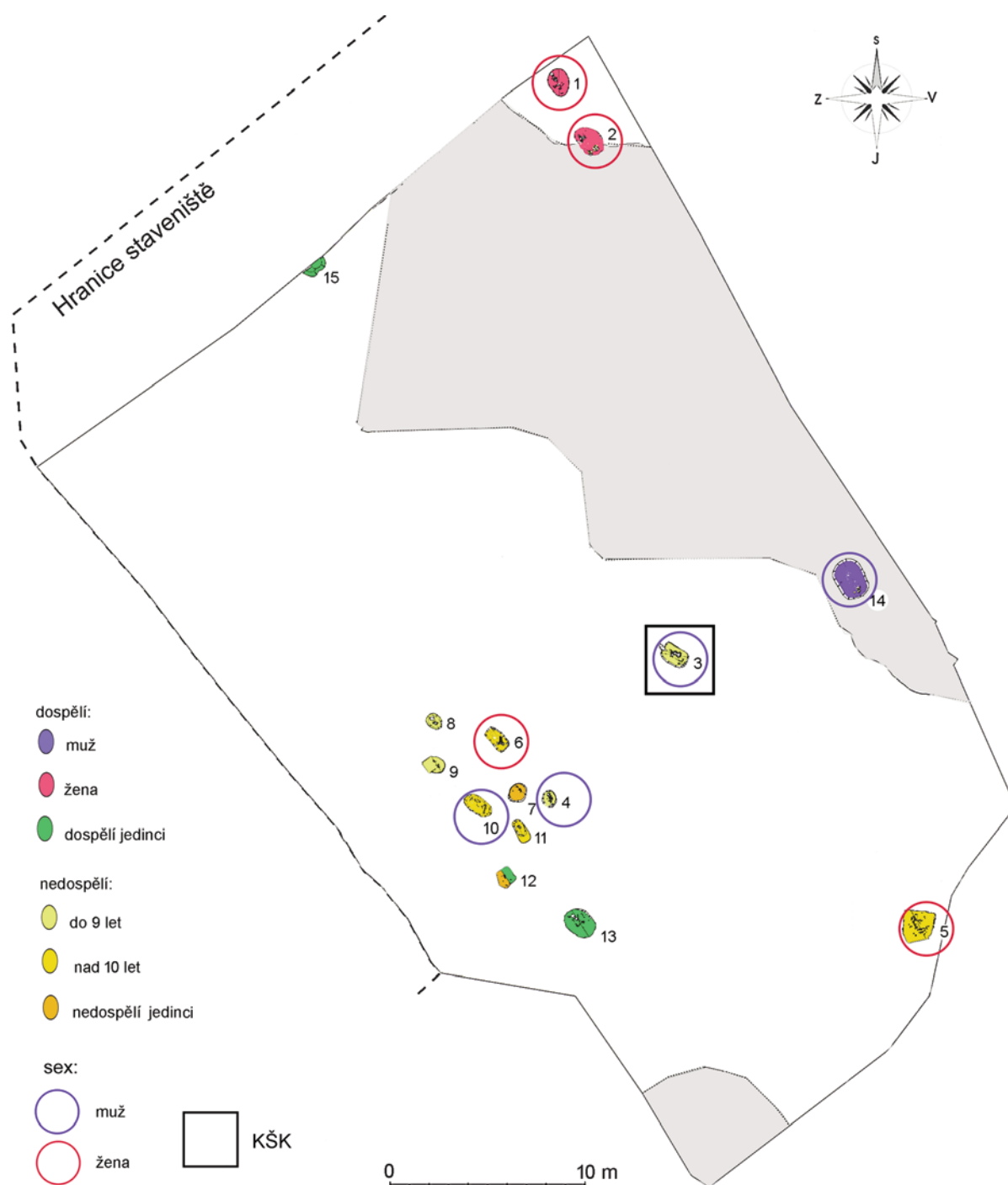
4. KOLÍNSKÉ POHŘEBIŠTĚ A POHŘEBNÍ RITUS STARŠÍHO, BAALBERSKÉHO STUPNĚ ČESKÉ SKUPINY KNP

Pohřebiště KNP z Kolína-Štáralky, čítající celkem 14 hrobů – z nich šest datovaných keramikou a osm bez přídavků – představuje dnes největší dosud známé pohřebiště ze staršího, baalberského stupně české skupiny KNP. Podle soupisu a vyhodnocení (kap. 2, 3.1, 3.3) jej charakterizují následující parametry:

- (1.) kostrové pohřby jsou bez ohledu na stáří a pohlaví uloženy ve skrčené poloze na levém boku (10× jistě, 4× nejistě);
- (2.) orientované jsou zhruba v rovnoběžkovém směru, hlavou k západu (přesněji k ZSZ či SZ) a s tváří obrácenou k severu, přesněji k SV či SSV (11× jistě, 3× nejistě);
- (3.) poloha těla se v lépe dochovaných případech ukázala jako středně až silně skrčená, se stehenními kostmi přitaženými k tělu v pravém či ještě menším úhlu, a s pažemi složenými dlaněmi před obličejem;
- (4.) věková skladba pohřbů je přitom značně vyrovnaná: z 15 je 6 dospělých (1 muž, 2 ženy, 3 neurč.) a 9 nedospělých ve stáří infans II, III (3), infans III–juvenis (1) juvenis (3) a neurč. (2); *srv. tab. 1*;
- (5.) pokud jde o bližší dataci, typově určitelná keramika z hrobů KH 2, 14 ukazuje vcelku jednoznačně na střední, předsířemskou fázi staršího, baalberského stupně české skupiny KNP, reprezentovanou ve středních Čechách kupř. keramickým depotem ze Slaného – Slánské hory či spodní vrstvou z předhradí výšinného sídliště KutnáHora – Cimburk (*Zápotocký 2013*, tbl. 1).

Tato charakteristika se zčásti odchyluje od poznatků, jaké o pohřebním ritu baalberského období dnes máme a jež jsou výsledkem diskuse vedené na toto téma v širším, středoevropském rámci již od poloviny minulého století:

Ritus staršího, baalberského období jižní skupiny KNP analyzoval prvně Ulrich Fischer (1956, 50) podle ca 80 hrobů ze **středoněmeckých lokalit**. Pokud jde o polohu a orientaci, konstatoval tehdy, že v této oblasti dominují kostrové pohřby uloženy na pravém boku a s rovnoběžkovou orientací, hlavou k východu a obličejem k severu nebo hlavou k západu a pohledem k jihu. Ty první, čtenější, s pohledem na sever (V–Z/S) označil jako „hlavní skupinu“, ty druhé, s pohledem na jih (Z–V/J) jako skupinu „vedlejší“, již zároveň považoval za mladší – též proto, že do ní zčásti spadaly sídlištní pohřby vybavené keramikou naznačující už kontakt k mladší, salzmündské skupině. Chronologický rozdíl mezi oběma „Hauptorientierungsgruppen“ předpokládal ve své monografii o baalberské skupině i J. Preuss (1966); k dispozici měl již 123 hrobů, kromě středoněmeckých i z několika českých lokalit. Také v tomto vzorku početně dominovala Fischerova „hlavní“ skupina nad „vedlejší“, tentokrát z hrobů s určitelnou polohou v poměru 53 : 23. Nás v souvislosti s kolínským pohřebištěm zajímají pohřby, jež do dvojice hlavních skupin nezapadají – tedy ty s kostrami ležícími rovněž v rovnoběžkovém směru, ale na levém boku. Těch bylo z celkového počtu jen 13. Pozdější práce o ritu středoněmeckého Baalbergu se proto shodují v tom, že byl vcelku jednotný: těla ukládána ve skrčené poloze, bez pohlavní diference, téměř výlučně na pravém boku a v rovnoběžkovém směru, s pohledem směřujícím na sever (hlavní skupina), či na jih

Obr. 11. Kolín-Štáralka, výzkum 2008 (srv. plán obr. 4). Eneolitické pohřebiště, hroby č. 1–15 podle věku, pohlaví a kulturní příslušnosti. Podle P. Beran-Cimbůrkové, upraveno

(vedlejší skupina), přičemž hlavní skupina považována za starší, vedlejší skupina za mladší (kupř. Häusler 1975, 92; 1998, 211; Kubenz 1994, 117; Kossian 2005, 156). Změnu doznal jen chronologický aspekt takto definovaného baalberského ritu poté, co J. Müller (2001, 82) na základě rozboru hrobové keramiky popřel, že by mezi oběma variantami rovnoběžkové orientace byl časový rozdíl – tedy že by ta hlavní, s pohledem obráceným na sever, byla starší než ta vedlejší, s pohledem na jih.³ Stejně tak se neprokázalo,

³ V téže práci J. Müller (2001, 82) na základě výsledků korespondenční analýzy odmítl kromě následnosti obou „Orientierungsgruppen“ také jejich vazbu na stupně Baalberge A, B i následnost obou stupňů. Na vysvětlenou: oba stupně – Baalberge A jako starší, s ostřeji profilovanými tvary, a stupeň B jako mladší, s tvary obléjší profily, zkonstruoval podle hrobové keramiky z pohřebiště ze saských Zauschwitz ve své široce založené syntéze J. Lichardus (1976), jeho

že by mísy z pohřbů mladší skupiny měly, jako indicie mladší datace, zčásti patřit až salzmündské skupině (Beran 1993, 50).

Druhou oblastí jižního okruhu KNP, o jejímž ritu ve starším období jsme nově informováni, je **Morava** (Šmíd 2003; *týž v tisku*). Hrobů s kostrovými pohřby ve skrčené poloze je tu známo celkem osm ze tří lokalit (Slatinky-Boří – 6 skřínkových hrobů, z nich dva kryté mohylou; zbývající dva, z Olomouce-Řepčína a Držovic, v prosté zemi). Dva pohřby ležely v poloze SZ-JV/J a ZSZ-VJV/J, tedy na pravém boku, a odpovídají tak Fischerově „Nebengruppe“, poloha čtyř, orientovaných SZ-JV, není známa. Ve zbývajících dvou ale kostry, orientované Z-V/S a SZ-JV/SV, spočívaly na levém boku – tedy shodně s pohřby kolínského pohřebiště. Zde je na místě ještě připomenout, že situaci v moravsko-rakouské KNP nově zkomplikoval nečekaný objev kostrových hrobů s pohřby v natažené poloze – což je ritus považovaný v prostředí kulturního okruhu KNP obecně za „severský“, praktikovaný v oblasti Velké severoevropské nížiny (kupř. Häusler 1998; Kossian 2005). Hroby s těmito pohřby známe na Moravě už ze dvou lokalit, z Prostějova-Čechůvek (6 hrobů orient. SZ-JV) a Olomouce-Hejčína (2 hroby, orient. Z-V). Datují se zde do I. až počátku II. fáze moravsko-rakouské KNP a jsou tedy – též dle ¹⁴C dat z Olomouce-Hejčína a dolnorakouského Maissau – víceméně současné s baalberskými (Šmíd 2003; *týž v tisku*; Schmitsberger 2011).

Pokud jde o **českou skupinu KNP**, zde, stejně jako v sousedství, ve středním Německu a na Moravě (jak kupř. Müller 2001, 319; Šmíd v tisku), vykazuje pohřební ritus staršího, baalberského stupně výraznou hierarchii co se forem a nákladnosti týče, sahající od pohřbů v prosté zemi přes hroby s různými druhy kamenné konstrukce až po hroby pod mohylami či v kontextu pravoúhlých ohrazení různého tvaru, přičemž jako samostatná kategorie jsou zde navíc četné pohřby v sídlištních objektech. Tak silnou diferenciací lze těžko vysvětlit jinak, než jako důsledek výrazné sociální stratifikace.

Co se uložení těl týče, zveřejněných dat je zde, ve srovnání se středoněmeckými, méně a navíc jsou do značné míry neúplná. Ta dosud publikovaná naznačují, že v případě extramurálních (nesídlištních) hrobů zdejší situace vcelku odpovídá situaci v Posáli – tj. těla ve skrčené poloze a v rovnoběžkovém směru leží bez ohledu na sex a stáří zpravidla na pravém boku, hlavou k východu a s pohledem k severu (= Fischerova „Hauptgruppe“), nebo, častěji, k západu, a tedy tváří k jihu („Nebengruppe“); srv. už Zápotocký 1956, 554 a Moucha 1963, později Pleiner – Rybová eds. 1978, 243; Pleslová-Štiková 1985, 82; Zápotocký 2008, 72; Zápotocký 2013, 428). Dobrým příkladem je v tomto směru pohřebiště z Velkých Žernosek, zkoumané v l. 1891–1909 R. v. Weinzierlem a zpracované V. Mouchou (1963). Počtem 12 hrobů (z nich je 1 hrob s keramikou a 11 akeramických) představovalo až dosud největší pohřebiště z tohoto období. Kromě něj jsou známy už jen lokality s jedním, dvěma, výjimečně s více hroby (Makotřasy – 7 hrobů: 3× Z-V/S – tj. na levém (!) boku, 1× V-Z/S, 3× ?, ve dvou hrobech kromě kostrových pohřbů jsou též žárové pohřby: Pleslová-Štiková 1985, 82, Tab. 11).

Kolínské a žernosecké pohřebiště, dvě největší v zemi, odpovídají počtem hrobů dosavadní představě o průměrné velikosti baalberských pohřebišť v Posáli (Kubenz 1994, 116, výjimkou je pohřebiště v Zauschwitz s 20 hroby: Coblenz 1976). Mezi oběma je ovšem podstatný rozdíl v úpravě hrobů i v ritu. Žernosecké hroby jsou, s jednou výjimkou, všechny opatřené kamennou konstrukcí ve formě skříňky či obvodového obložení, navíc jejich rozmístění dovoluje uvažovat o souvislosti s kamennou konstrukcí typu dlouhé mohyly (Křišťuf 2004). Zemřelí leželi „v přísně skrčené poloze, vždy na pravém boku ... , ruce spočívaly většinou před obličejem“, orientace hrobů je prakticky výhradně rovnoběžková, s pohledem na sever či na jih (5× V-Z/S, 6× Z-V/J; Moucha 1963, 130, tab.). Zde praktikovaný ritus tedy plně odpovídá takřka rovným dílem Fischerově „Haupt-“ a „Nebengruppe“. Připomeňme jen, že pravidlo, jímž se baalberský ritus řídil, zahrnuje šest znaků: (1.) přísné skrčení těla zemřelého uloženého (2.) shodně u obou pohlaví, (3.) na pravém boku, (4.) s dlaněmi před obličejem a s osou těla v rovnoběžkovém směru s hlavou (5.) na západ, a tedy s pohledem směřujícím na jih, či (6.) na východ s pohledem na sever. Kolínské pohřebiště se od tohoto standardu, jež u nás respektuje jak žernosecké pohřebiště, tak většina dosud publikovaných hrobů starší KNP, liší v jediném bodě, a sice v poloze těl zemřelých. Ta leží ne na

dělení pak používali pro střední Německo m. j. i J. Preuss (1980, 21), J. Beran (1993, 50) či Kubenz (1994, 120). Diskuse na toto téma se po určitou dobu týkala i české KNP. S hypotézou vzniku baalberské skupiny ve středním Německu a jejím následném šíření do Čech v mladším období stupně Baalberge A pracovala ve svém návrhu periodizace české KNP E. Pleslová-Štiková (1987) a po ní podrobněji J. Lichardus (1998). Platnost takto formulované koncepce byla kromě samotné existence dvou následných stupňů navíc podmíněna ještě představou dědobé koexistence staršího stupně, Baalberge A, s jordanovskou kulturou (srv. Lichardus 1998, Abb. 7). Podle stávající nálezové základny počítáme dnes jen s relativně krátkým překrytím obou kulturně-civilizačních bloků – epilengyelské jordanovské kultury, konkrétně její koncové, schussessenriedské fáze, s raným, formativním – a tedy předbaalberským stadiem časně eneolitických pohárových skupin rázu starší MK/KNP (Zápotocký 2013, tbl. 1).

pravém, ale výlučně na levém boku, jinak jsou zde dodrženy všechny zbývající znaky baalberského ritu – tedy rovnoběžkový směr i shodná poloha bez rozdílu pohlaví a věku, přičemž orientací (hlavou k západu, přesněji k SZ, ZSZ) odpovídají Fischerově „vedlejší skupině“ a pohledem na sever (přesněji na SSV, SV) odpovídají Fischerově „hlavní skupině“.

Na otázku, co bylo příčinou zdejší „levé“ anomálie se nabízejí především dvě hypotézy: věková a sociální. O té první, věkové, se uvažuje ve středním Německu s poukazem na skutečnost, že tamní nepočtené „levostranné“ pohřby patří hlavně dětem a mladistvým (Preuss 1966, 41; Beran 1999, 7 aj.). Pro kolínské pohřebiště tato možnost ale padá, protože zde bylo ze všech 15 pohřbů na levém boku určeno jako „infans“, „juvenis“ a „nedospělý“ jen devět pohřbů, zbývajících šest pak jako „juvenis-adultus I“, „maturus I-II“ a „dospělý“.

Pro druhou hypotézu, předpokládající nižší či odlišný společenský status, by mohly svědčit dvě okolnosti. Tou první je fakt, že jde výlučně o prosté zemní hroby, bez jakýchkoliv kamenných úprav či konstrukcí (skříněk, obložení), u baalberských hrobů častých. I tento argument však slábne, víme-li, že takto prosté hroby jsou známe též z interiéru objektů typu „dlouhých mohyl“ (Březno, Chudeřín, Postoloprty, Žatec: Zápotocký 2013, 424) a ze situací s existencí mohyly důvodně spojovaných (Brandýsek: Kytlicová 1960; Šmejda 2001, Vikletice: Buchvaldek – Koutecký 1970; Zápotocký 2002), v obou případech tedy vázaných na prostředí vyšší, náčelnické vrstvy. Druhou okolností, jež by mohla svědčit v tomto směru, je samotné uložení zemřelých výlučně na levém boku. Zde se můžeme odvolat na pozorování A. Häuslera (2004, 197), podle něhož skutečnost, že kromě dětí a mladistvých bývají takto ukládání též zemřelí v baalberských sídlištních objektech a vícečetných pohřbech, ukazuje na jejich „jinou“ společenskou pozici („Nebentoten“); přitom zvyk pohřbívat ve dvoj- a vícečetných hrobech „hlavní“ jedince dle pravidel a „vedlejší“ bez jejich dodržení je praktikován od epipaleolitu.

Jiné zdůvodnění, jež by vysvětlovalo jednotnou orientaci pohledu zemřelých na sever – ne ale jejich levoboční polohu – nabízí kombinace místní sídelně topografické situace a premisy, že určujícím momentem pohřebního rituálu bylo přání, aby mrtví po smrti hleděli tam, kde stála jejich obydlí. Kolínské pohřebiště je situované v nároží labské terasy na levém břehu Nebovidského potoka, dle III. vojenského mapování zhruba 1 km jižně od ústí do meandru Labe. Příslušnou osadu bychom proto hledali právě na sever od pohřebiště, na ploše dnešní nivy, kde je existence polykulturního sídelního areálu ostatně nálezy již doložena (kap. 1). Už zběžné porovnání s poměry na jiných pohřebních lokalitách starší KNP, kde je takový výklad ze sídelně topografických důvodů – navíc při dodržování pravidla uložení na pravém boku – nepravděpodobný nebo vyloučený (V. Žernoseky), vede však opět k závěru, že i tato hypotéza je málo pravděpodobná.

Nabízejí se v tomto směru ještě další, byť málo pravděpodobná řešení, kupř. že jde o lokální výjimku danou specifickou pozicí či mentalitou místní komunity nebo o důsledek odlišného etnického/kmenového původu. Ani toto řešení není a priori vyloučeno, uvážíme-li, že pohřby na levém boku (zpravidla žen: Häusler 1992, 289) byly běžné u epilengyelských skupin, jejichž koncové stadium ranou baalberskou KNP bezprostředně předchází. Cizí vliv nelze ostatně vyloučit ani z důvodu, že jde o lokalitu ležící na jednom z uzlových bodů komunikační sítě pravěkých Čech.

Jednoznačnou odpověď na otázku, co bylo příčinou „levostranné“ odchylky od standardního baalberského ritu, praktikované na kolínském pohřebišti KNP, tedy neznáme, tou nejpravděpodobnější se zdá být odlišný (nižší/„jiný“) sociální status zdejší komunity.

LITERATURA

- Beran, J. 1993: Untersuchungen zur Stellung der Salzmünder Kultur im Jungneolithikum des Saalegebietes. Wilkau-Hasslau.
- Beran, J. 1999: Baalberger Kultur. In: J. Preuss (ed.), Das Neolithikum in Mitteleuropa. Band 2. Weissbach, 6–7.
- Beran-Cimbůrková, P. 2016: Antropologický rozbor hrobů kultury nálevkovitých pohárů a hrobu kultury se šňůrovou keramikou z Kolína-Šťáralky, Archeologie ve středních Čechách 20, 661–675.
- Buchvaldek, M. 1967: Die Schnurkeramik in Böhmen. Praha.
- Buchvaldek, M. 1982: Katalog šňůrové keramiky v Čechách I. Kolínsko a Kutnohorsko, Praehistorica 10, 9–24.
- Buchvaldek, M. – Koutecký, D. 1970: Vikletice – ein schnurkeramisches Gräberfeld. Praehistorica 3. Praha.
- Coblentz, W. 1976: Weitere Baalberger Gräber in Zauschwitz, Kr. Borna, Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege 20/21, 27–49.

- Drozdová, E. – Šmíd, M. *v tisku*: An inhumation grave of the Baalberge Group of the Funnel Beaker Culture in Držovice, Prostějov District (Moravia, Czech Republic). In: J. Kovárník (ed.), Centenary of Jaroslav Palliardi's Neolithic and Aeneolithic Relative Chronology. Hradec Králové.
- Dufek, J. 2014: Kolín-Štáralka, poloha U císařské silnice a opevněná sídliště předrondelového horizontu na počátku 5. tisíciletí př. Kr. In: M. Popelka – R. Šmidtová (eds.), Neolitizace aneb setkání generací. Praha, 59–105.
- Dvořák, F. 1936: Pravěk Kolínska. Soupis archaeologických památek Kolínska a Kouřimska. Kolín.
- Fischer, U. 1956: Die Gräber der Steinzeit im Saalegebiet. Berlin.
- Häusler, A. 1975: 1975: Die Entstehung der Trichterbecherkultur nach Aussage ihrer Bestattungssitten. In: J. Preuss (ed.), Symbolae Praehistoricae. Berlin, 91–122.
- Häusler, A. 1992: Struktur und Evolution der Bestattungssitten im Neolithikum und in der frühen Bronzezeit Mittel- und Osteuropas. Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift 33, 274–296.
- Häusler, A. 1998: Bestattungssitten. In: J. Preuss (ed.), Das Neolithikum in Mitteleuropa. Kulturen – Wirtschaft – Umwelt vom 6. bis 3. Jahrtausend v. u. Z. Bd. 1/1. Weissbach, 200–216.
- Häusler, A. 2004: Überlegungen über Systematisierung und Interpretation von Körperbestattungen des Neolithikums, Äneolithikums und der Bronzezeit, Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte 88, 149–217.
- Kossian, R. 2005: Nichtmegalithische Grabanlagen der Trichterbecherkultur in Deutschland und den Niederlanden. Halle.
- Křišťuf, P. 2004: Pohřebiště ve Velkých Žernosekách a problém mohyl KNP v Čechách. In: M. Lutovský (ed.), Otázky neolitu a eneolitu 2003. Praha, 287–294.
- Kubenz, T. 1994: Baalberger Kultur. In: H-J. Beier – R. Einicke, Das Neolithikum im Mittelbe-Saale-Gebiet und in der Altmark. Wilkau-Hasslau, 113–128.
- Kytlicová, O. 1960: Eneolitické pohřebiště v Brandýsku, Památky archeologické 51, 442–474.
- Lichardus, J. 1976: Rössen – Gatersleben – Baalberge. Ein Beitrag zur Chronologie des mitteldeutschen Neolithikums und zur Entstehung der Trichterbecher-Kulturen. Bonn.
- Lichardus, J. 1998: Die Frühkupferzeit in Böhmen und ihre Verbindungen zu den westlichen und südlichen Nachbarn. Probleme der chronologischen und kulturellen Deutung, Saarbrücker Studien und Materialien zur Altertumskunde 6/7, 9–89.
- Midgley, M. S. 1992: TRB Culture. The First Farmers of the North European Plain. Edinburgh.
- Moucha, V. 1963: Eneolitické pohřebiště ve Velkých Žernosekách, Časopis Národního muzea 132, 125–136.
- Müller, J. 2001: Soziochronologische Studien zum Jung- und Spätneolithikum im Mittelbe-Saale-Gebiet (4100–2700 v. Chr.): eine sozialhistorische Interpretation prähistorischer Quellen. Rahden/Westf. – Leidorf.
- Pleiner, R. – Rybová, A. eds. 1978: Pravěké dějiny Čech. Praha.
- Pleslová-Štiková, E. 1985: Makotřasy: A TRB Site in Bohemia. Fontes Archaeologici Pragenses 17. Pragae.
- Pleslová-Štiková, E. 1987: Die kulturelle Entwicklung und die Periodisierung der TRB in Böhmen: die neueren Ergebnisse. In: Neolit i początki epoki brązu na ziemi chełmińskiej. Toruń, 397–418.
- Preuss, J. 1966: Die Baalberger Gruppe in Mitteldeutschland. Berlin.
- Preuss, J. 1980: Die altmärkische Gruppe der Tiefstichkeramik. Berlin.
- Schmitsberger, O. 2011: Ausgewählte Befunde und Funde der Kupferzeit sowie der Bronzezeit von der Trasse der Ortsumfahrung Maissau, Niederösterreich, Fundberichte aus Österreich 49, 101–144.
- Šmejda, L. 2001: Kostel nebo mohyla? Příspěvek ke studiu pohřebních areálů, Archeologické rozhledy 53, 499–514.
- Šmíd, M. 2003: Mohylová pohřebiště kultury nálevkovitých pohárů na Moravě. Pravěk – Supplementum 11. Brno, 9–246.
- Šmíd, M. *v tisku*: Burial rites of the Funnel Beaker Culture in Moravia. In: E. Drozdová – M. Šmíd, *v tisku*.
- Šumberová, R. 2010: Kolín, okr. Kolín, Výzkumy v Čechách 2007, 107.
- Šumberová, R. a kol. 2012: Cesta napříč časem a krajinou. Katalog k výstavě nálezů ze záchranného archeologického výzkumu v trase obchvatu Kolína 2008–2010. Praha.
- Tovrdík, R. 2007: Kolín, okr. Kolín, Výzkumy v Čechách 2004, 97.
- Vávra, M. 2008: Zpráva o archeologickém záchranném výzkumu v Kolíně, okr. Kolín, Havlíčkova ulice, hala MANAG v r. 2008, ÚAPPSC č. j. 3860/2012.
- Velímský, F. – Brzobohatá, H. 2008: K pohřebišti kultury bylanské na kolínském předměstí Štáralka, Archeologie ve středních Čechách 12, 449–458.
- Zápotocký, M. 1956: Baalberská skupina v Čechách, Archeologické rozhledy 8, 539–563, 621.
- Zápotocký, M. 2002: K sídelním a pohřebním areálům kultury nálevkovitých pohárů v severozápadních Čechách: Vikletice, okr. Chomutov. In: P. Čech – Z. Smrž (eds.), Sborník Drahomíru Kouteckému. Most, 281–308.

Zápotocký, M. 2008: Kultura nálevkovitých pohárů ve starším eneolitu. In: E. Neustupný (ed.), *Archeologie pravěkých Čech 4. Eneolit*. Praha, 61–86, 89–115.

Zápotocký, M. 2013: Kultura nálevkovitých pohárů v severočeském Polabí (ca 40.–33. století př. Kr.), *Archeologie ve středních Čechách* 17, 387–513.

Ein Gräberfeld der älteren, Baalberger Stufe der Trichterbecherkultur und ein Grab der Kultur mit Schnurkeramik aus Kolín-Štáralka

Bei Erforschung der multikulturellen Fundstelle hat man im J. 2008 den Torso eines äneolithischen Gräberfeldes freigelegt (15 Körpergräber, 7 von ihnen mit Grabbeigaben, 8 ohne Grabbeigaben). Die Tiefe und Form der Grabgruben und der Zustand der Grabbeigaben und Körpergräber zeugen dafür, dass die meisten Gräber, teilweise durch Pflugarbeit beschädigt, bei den Ausgrabungen praktisch im letzten Stadium ihrer Existenz erfasst wurden, wo nur noch deren unterster Teil oder der Boden erhalten waren. Die Skelette waren meistens schlecht erhalten. Die Gräber waren mit einer nur 30 cm starken Ackerbodenschicht überdeckt und deswegen lässt es sich annehmen, dass sie ursprünglich von Grabhügeln geschützt wurden. Für die Datierung der Gräber ist es wichtig, dass sie teilweise an der Oberfläche neolithischer Lehmgruben verteilt waren. Deren stratigraphisch jüngere Lage wird auch durch die Grabbeigaben bestätigt, anhand welcher man hier in zwei Phasen des Äneolithikums bestattet hat, und zwar in der Trichterbecherkultur und in der Kultur mit Schnurkeramik.

Grab der schnurkeramischen Kultur KH 3 mit einer Jungenbestattung (4–7 Jahre), einem Becher und einer Axt (*Abb. 6:1–4*), vereinsamt in der mittleren Partie der Grabungsfläche, fällt in die II. Fundgruppe nach *Buchvaldek 1967*.

Gräberfeld der Trichterbecherkultur. Anhand der Grabbeigaben gehören dazu vor allem sechs Gräber mit keramischer Ausstattung. Bei den übrigen acht Gräbern ohne Grabbeigaben ist die Angehörigkeit zum Gräberfeld der TBK aufgrund der Orientierung und Lage der Gräber, die gleich sind wie bei den durch Keramik datierten Gräbern, äußerst wahrscheinlich. Es handelt sich um einfache Erdgräber ohne jegliche Steinkonstruktion, mit den Körpern in Hockerlage (*Tab. 1*). Mit Rücksicht auf den Zustand der Gräber und deren deutlich asymmetrische Verteilung (*Abb. 11*) ist es gut möglich, dass es sich bloß um den Torso eines Bestattungsareals von unbestimmbarer Größe und Konfiguration handelt. Es bietet sich ebenfalls die Möglichkeit an, den Freiraum zwischen den Gräbern mit der Existenz einer spurlos verschwundenen Erdaufschüttung oder Umzäunung nach Art der „langen Grabhügeln“ zu erklären. Mit Rücksicht auf den Zustand der Fundstelle wäre solche Auslegung jedoch rein spekulativ.

Das Gräberfeld der TBK in Kolín-Štáralka, mit der Anzahl der Gräber bisher das größte bekannte Gräberfeld der älteren Baalberger Stufe dieser Kultur in Böhmen, ist durch folgende Parameter charakterisiert:

(1) die Körperbestattungen sind ohne Rücksicht auf das Alter und Geschlecht in linker Hockerlage deponiert (10× sicher, 4× unsicher);

(2) orientiert sind sie ungefähr in Breitenkreisrichtung, mit dem Kopf nach Westen (genauer nach WNW oder NW) und dem Gesicht nach Norden, genauer nach NO oder NNO;

(3) die Körperlage zeigte sich in den besser erhaltenen Fällen als mittelmäßig bis stark gehockt, mit den zum Körper herangezogenen Oberschenkelknochen und mit den Händen vor dem Gesicht (Lage D nach *Fischer 1953*);

(4) die Alterszusammensetzung der Bestattungen ist dabei ziemlich ausgeglichen: die 15 Personen umfassen 6 Erwachsene (1 Mann, 2 Frauen, 3 unbest.) und 9 Jugendliche im Alter von Infans II, III (3), Infans III-Juvenis (1), Juvenis (3) und unbest. (2);

(5) und was es eine genauere Datierung angeht, deutet die typologisch bestimmbare Keramik aus Gräbern KH 2 und 14 ziemlich eindeutig auf die mittlere, vor-Siřem-Phase der älteren, Baalberger Stufe der böhmischen Gruppe der TBK hin, die auch als die eigentliche Baalberger Phase der böhmischen TBK bezeichnet wird (*Zápotocký 2013*, Tbl. 1).

Diese Charakteristik unterscheidet sich teilweise von den bisherigen Kenntnissen über den Bestattungsritus der Baalberger Periode. Sie ergaben sich aus einer Diskussion, die vor allem anhand der mitteldeutschen Funde schon seit der Mitte des 20. Jahrhunderts geführt wird (*Fischer 1956; Preuss 1966; Häusler 1975*). Laut diesen Funden dominieren die Körperbestattungen auf der rechten Seite, in Breitenkreisrichtung orientiert, mit dem Kopf nach Osten und dem Gesicht nach Norden („Hauptgruppe“), oder mit dem Kopf nach Westen und dem Blick nach Süden („Nebengruppe“). Zwischen den beiden Gruppen gibt es offensichtlich keinen chronologischen Unterschied (*Müller 2001*).

Was es die böhmische TBK betrifft, war hier bisher das größte Gräberfeld der älteren Stufe aus Velké Žeroseky bekannt (12 Gräber: *Moucha 1963*). Genauso wie in Mitteldeutschland und in Mähren, auch hier weist der Bestattungsritus hinsichtlich der Formen und der Aufwendigkeit eine deutliche Hierarchie auf. Sie reicht von einfachen Erdbestattungen über die Gräber mit verschiedenen Typen von Steinkonstruktion bis zu den

Gräbern unter Grabhügeln oder im Kontext der rechteckigen Einfriedungen verschiedener Form. Außerdem gibt es hier eine reiche Kategorie der Bestattungen in Siedlungsobjekten. Eine so starke Differenzierung kann man als das Ergebnis einer deutlichen sozialen Stratifikation erklären.

Die Gräberfelder in Kolín und Žernoseky, die zwei größten im Lande, entsprechen mit der Anzahl der Gräber der bisherigen Vorstellung von durchschnittlicher Größe der Baalberger Gräberfelder im Saalegebiet (Kubenz 1994). Die Regel, nach der sich der Baalberger Ritus richtete, umfasst sechs Attribute: (1.) streng eingehaltene Hockerlage des Verstorbenen deponiert (2.) identisch bei den beiden Geschlechtern, (3.) auf der rechten Seite, (4.) mit den Händen vor dem Gesicht und mit der Körperachse in Breitenkreisrichtung mit dem Kopf (5.) nach Westen und dem Blick nach Osten, oder (6.) mit dem Kopf nach Osten und dem Blick nach Norden. Von diesem Standard, den bei uns sowohl das Gräberfeld in Žernoseky, als auch die meisten bisher bekannten Gräber der älteren TBK respektieren, unterscheidet sich das Kolíner Gräberfeld mit der Körperlage der Verstorbenen. Diese sind nicht auf der rechten, sondern ausschließlich auf der linken Seite deponiert. Sonst sind hier alle anderen Merkmale des Baalberger Ritus eingehalten. Eine eindeutige Antwort auf die Frage, was der Grund für die „linksseitige“ Abweichung von dem standardmäßigen Baalberger Ritus gewesen ist, kennen wir nicht. Für höchstwahrscheinlich halten wir einen abweichenden (niedrigeren/ „anderen“) sozialen Status der hiesigen Gemeinschaft.

(Deutsch von Jana Kličová)

Abb. 1.–2. Kolín-Štáralka. Lage der Fundstelle

Abb. 3. Die Ausgrabung im J. 2008, ein Blick von NO (1) und SO (2)

Abb. 4. Der Grabungsplan mit Nummern der Objekte und Körpergräber 1–15

Abb. 5.–10. Körpergräber Nr. 1–15: Pläne, Photographien, Funde

Abb. 11. Äneolithisches Gräberfeld. Gräber Nr. 1–15 nach Alter, Geschlecht und Kulturangehörigkeit

Tab. 1. Kolín-Štáralka. Äneolithisches Gräberfeld, Gräber Nr. 1–15. Grabgruben (erhaltene Form, Ausmaße und max. Tiefe von der Abraumbene), Körperbestattungen (Lage, Orientierung und anthropologische Bestimmung), Grabbeigaben und Datierung (KNP – Trichterbecherkultur anhand der Keramik, knp – dto. anhand der Lage und Orientierung des Grabs)